

Norges miljø- og
biovitenskapelige
universitet

Masteroppgave 2023 30 stp

Fakultet for landskap og samfunn (LANDSAM)

Fra ivaretagelse til verdiskaping: samarbeidets betydning for stedsutvikling på Kvitsøy

From preservation to value creation: The
significance of collaboration for place-making in
Kvitsøy

Benjamin Alexander Faulkner

By- og regionplanlegging

“Nothing will come of nothing.”

Kong Lear, akt 1, scene 1, linje 99.

W. Shakespeare (1605)

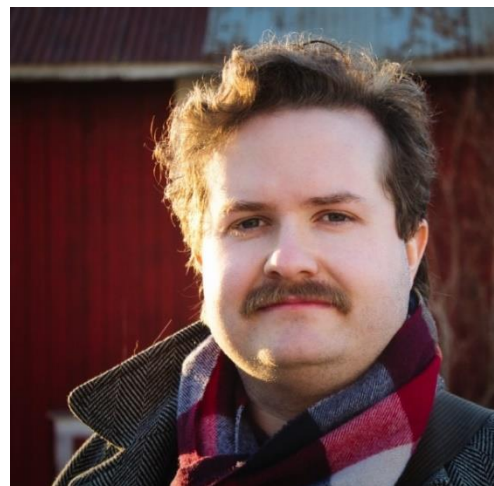
Forord

Denne oppgaven kroner fem år med studier ved Norges miljø- og biovitenskapelige universitet. Studiet, med base i by- og regionplanlegging, har tråkket inn og ut av stien, med små sidespor inn i arkitekturfag- og historie, landskapsplanlegging og bærekraftig lokalsamfunnsplanlegging. Jeg er svært glad for å kunne jobbe med min dypeste lidenskap: bred verdiskaping heftet i kulturarv- og miljø.

Jeg ønsker å takke mine veiledere, postdoktor Thomas Haraldseid og førsteamanuensis Knut Bjørn Stokke, for fyrig engasjement for mitt arbeide. Mye tid ble vel brukt til dialog og dialektiske tumulter rundt hva rammen av oppgaven kunne være; hva som er rådende og hva som er viktig. Uten disse to karene hadde oppgaven blitt en sørgmodig klump med tekst. I tillegg ønsker jeg å takke Jan Inge for at han åpnet hans utleiebolig på Kvitsøy langt utenfor turistsesongen.

Jeg takker NMBU for dansen, og studentersamfunnet på Ås for alt det andre.

Med vennlig hilsen,
Benjamin Alexander Faulkner

Sammendrag

Denne masteroppgaven har utforsket problemstillingen om hvordan samarbeid for ivaretagelse og verdiskaping på kulturmiljøfeltet kan bidra til stedsutvikling på Kvitsøy. Kvitsøy kommune er i fokus som administrativ enhet, som en geografisk entitet og som en relasjonell konstellasjon av diverse aktører som virker på hverandre. Hensikten er å belyse hvordan samarbeid kan drive stedsutvikling i små tettsteder og lokalsamfunn, fortrinnsvis i kystsamfunn.

Denne oppgaven går dypere inn i tematikken rundt det å avdekke og benytte seg av nye rom og samarbeidsarenaer for stedsutvikling, gjerne i sjiktet mellom offentlig sektor og frivillighetssektor. Studien viser at samarbeid mellom ulike aktører kan gi et større rom for ivaretagelse og verdiskaping rundt kulturmiljøet på Kvitsøy. Kommunen har spilt en viktig rolle å spille i å samle ressurser og kompetanse for å støtte stedsutviklingen på øya. Videre har eierne av Kvitsøys unike hummerparker også en betydelig innvirkning gjennom sin deltakelse i samarbeidet på verdiskapingsiden. Samtidig har det blitt påpekt at en slik samarbeidsmodell må være fleksibel og tilpasningsdyktig for å takle de ulike utfordringene og endringene som kan oppstå.

Masteroppgavens resultater bidrar til det faglige erfaringsgrunnlaget med en kvalitativ studie om et lokalsamfunns konkrete tiltak for å drive stedsutvikling ved hjelp av tilrettelegging for samarbeid med aktører i kulturmiljøfeltet. Alle stedsutviklingsprosjekter er og må være unike. Stedssensitiv planlegging og tålmodighet i samarbeid med lokale aktører bidrar til å bygge et fleksibelt og tilpasningsdyktig rom for stedsutvikling.

Abstract

This master's thesis has explored the issue of how collaboration for preservation and value creation in the cultural heritage field can contribute to place development in Kvitsøy. Kvitsøy municipality is examined as an administrative unit, a geographical entity, and a relational constellation of various actors that interact with each other. The aim is to shed light on how place development can be pursued in small communities, particularly in coastal communities.

This thesis has explored the theme of uncovering and creating new spaces and arenas for collaboration in place development, often situated between the public sector and the voluntary sector. The study shows that collaboration among different actors can provide a wider space for preservation and value creation in Kvitsøy's cultural heritage. The municipality has played a crucial role in mobilizing resources and expertise to support place development on the island. Furthermore, the owners of Kvitsøy's unique lobster parks also have a significant impact through their involvement in the collaborative efforts on the value creation side. At the same time, it has been emphasized that such a collaborative model must be flexible and adaptable to address the various challenges and changes that may arise.

The findings of this master's thesis contribute to the academic knowledge base with a qualitative study on a community's specific initiatives to drive place development through facilitating collaboration with actors in the cultural heritage field. All place development projects are and must be unique. Place-sensitive planning, as well as patience in collaboration with local actors, contributes to building a flexible and adaptable space for place development.

Bibliotekside

Tittel: Fra ivaretagelse til verdiskaping: samarbeidets betydning for stedsutvikling på Kvitsøy

Title: From preservation to value creation: The significance of collaboration for place-making in Kvitsøy

Forfatter: Benjamin Alexander Faulkner

Hovedveileder: Thomas Haraldseid

Biveileder: Knut Bjørn Stokke

Format: A4 stående

Antall sider: 63

Studiepoeng: 30stp

Nøkkelord: samarbeid, ivaretagelse av kulturarv, bred verdiskaping, stedsutvikling, kulturmiljø

Foto: Benjamin A. Faulkner og Camilla Høysæter.

Innhold

Forord.....	2
Sammendrag.....	3
Abstract.....	4
Bibliotekside	5
Innhold	6
1 Innledning.....	9
1.1 Bakgrunn for valg av tema	9
1.2 Formål med oppgaven.....	10
1.3 Problemstilling.....	10
1.4 Avgrensning og bidrag.....	11
1.5 Definisjoner og begrepsavklaringer	11
1.6 Oppgavens videre struktur.....	12
2 Teori.....	13
2.1 Kulturarv, ivaretagelse og bruk	13
2.2 Kollaborativ planlegging og aktørrelasjoner.....	15
2.3 Bred verdiskaping.....	17
2.3.1 De fire bærekraftsdimensjonene.....	18
2.3.2 Mellomromsoppgavene.....	19
3 Eksempler på samarbeid på kulturmiljøfeltet.....	21
3.1 Vardø Restored	21
3.2 Samarbeid med grunneiere om kulturminnebevaring i Hå kommune.....	21
3.3 Shorefast Foundation	22
3.4 Fra sentrumsdød til sentrumsglød	23
4 Nasjonale føringer og lovverk.....	23

4.1	Plan- og bygningsloven (pbl).....	24
4.2	Lov om kulturminner (kulml)	24
5	Metoder.....	25
5.1	Kvalitativ forskningsmetode	25
5.2	Dokumentgjennomgang	27
5.3	Intervjuer.....	28
5.3.1	Intervjusubjekter	29
5.4	Databehandling og samtykke	30
5.5	Feltarbeid	30
5.6	Behandling av empirisk materiale	31
5.7	Reflekterende erindringer.....	31
6	Casebeskrivelse	33
7	Empiri.....	38
7.1	Hummerparkprosjektet «Havets katedraler»	38
7.2	Ivaretagelse av sjøhusbebyggelse	41
7.3	Historiske fartøyer og offentlig kunstprosjekt.....	43
7.4	Fremtidige samarbeidsvisjoner	44
7.5	Kulturmiljøets planmessige situasjon.....	44
7.5.1	Sammenligning av arealplaner	44
7.5.2	Kulturminneplan.....	45
7.5.3	Planstrategi 2020-2024.....	45
7.6	Oppsummering av resultater	46
8	Diskusjon – rammer for videre samarbeid.....	47
8.1	Kommunens rolle i verdiskapingsprosjektene	48
8.2	Samarbeid for bred verdiskaping på Kvitsøy	49
8.3	Samarbeid rundt ivaretagelse av kulturmiljø.....	51

8.4	Tydeligere rammer for samarbeid på kulturmiljøfeltet.....	52
9	Konklusjon	55
10	Muligheter for videre forskning	56
11	Forskningens begrensninger	57
12	Referanser	58
13	Illustrasjonsliste	63

1 Innledning

1.1 Bakgrunn for valg av tema

De siste tiårene har vært preget av en nedgang i befolkningen i de fleste norske distriktskommuner. Både offentlige og private aktører har, gjennom ulike samarbeidsformer, tatt grep om f.eks. kulturarv som en innfallsvinkel for stedsutvikling som kan styrke lokalsamfunnets tilflytningsattraktivitet, bokvalitet og motstandsdyktighet (Hagen et al., 2023; Hatlevik, 2023).

Alle stedsutviklingsprosjekter har sine egne stedlige forutsetninger, muligheter, utfordringer og perspektiver. Forutsetningene er geografiske, politiske og aktørrelasjonelle, og i de fleste steder i Norge dreier det seg om et komplekst aktørbilde på et horisontalt nivå. Vernemyndigheter spiller også en rolle på det vertikale nivået, som Riksantikvaren og fylkeskommunen. På grunn av stedsutviklingsområdenes stedlige forutsetninger hevder flere forskere at «prefabrikerte» løsninger sjeldent fungerer optimalt (Førde, 2021; Hansen et al., 2022). Særlig kystmiljøer har så særegne geografiske omstendigheter at de divergerer mer fra teoretiske generaliseringer om stedsutvikling i småsteder (Hansen et al., 2022).

Kulturarvbasert stedsutvikling fordrer kvalitative undersøkelser av muligheter og utfordringer, f.eks. gjennom samarbeid med lokale aktører og organisasjoner på tvers av sektorer. Meld St. 16 (2019-2020) «Nye mål i kulturmiljøpolitikken» vektlegger økt behov for «samarbeid og økt koordinert virkemiddelbruk» for å møte nye nasjonale mål f.eks. styrket kulturmiljøbidrag i samfunnsplanleggingen og ivaretagelse som grunnlag for kunnskap, opplevelse og bruk (Klima- og miljødepartementet, 2019). Denne samarbeidsintegreringen tar sted i rommet mellom kommunaloffentlig og frivillig ivaretagelse av kulturmiljøet. Dette fordrer åpenhet for å utforske nye kommunale handlings- og planleggingsrom for integrering av kulturarv i stedsutviklingsprosjekter.

Denne masteroppgaven handler om hvordan samarbeid for ivaretagelse og verdiskaping på kulturmiljøfeltet kan bidra til stedsutvikling på Kvitsøy. Kvitsøy kommune, utenfor Stavanger, er Norges minste kommune i areal og har et folketall på 535 innbyggere. Øya har historisk sett livnært seg av fiskeri og landbruk, og i

Ydstebøhamn og Leiasundet er sjøhusbebyggelsen en materiell manifestasjonen av Kvitsøyboernes forhold til havet. Som i mange andre norske kommuner står den fysiske kulturarven i fare for å forsvinne på grunn av flerfoldige problemer: sviktende vedlikehold og riving, mangel på tilskuddsordninger eller tilgjengelig kompetanse (Carlstrøm, 2011).

1.2 Formål med oppgaven

Formålet med oppgaven er å bidra til en større forståelse for hvordan samarbeid på kulturmiljøfeltet kan bidra til stedsutvikling. Oppgaven vil ta for seg de ulike samarbeidsrommene som har oppstått på ivaretagelses- og utviklingsprosjekter, og hva slags virkning de har på det overordnede utviklingsområdet. Det understrekes at samarbeid kan innebære prosjekter både fram og tilbake i tid, samt avgi resultater både underveis i prosessen og når prosessen er ferdigstilt. Alle samarbeidsprosjektene oppgaven tar for seg er underveis i prosessen.

1.3 Problemstilling

Oppgavens problemstilling har to tilleggsspørsmål under seg. Den primære problemstillingen har som mål å utforske de ulike samarbeidsprosessene som har eller kan medføre til ivaretagelse og verdiskaping på kulturmiljøfeltet. For å få svar på dette er det nødvendig å finne ut av hvordan samarbeidet foregår per nå. Dette involverer også samarbeidsprosjekter som har foregått tidligere. Denne empirien vil danne grunnlaget for å besvare den andre underproblemstillingen.

Hovedproblemstilling:

- Hvordan kan samarbeid for ivaretagelse og verdiskaping på kulturmiljøfeltet bidra til stedsutvikling på Kvitsøy?

Underproblemstillinger:

1. Hvordan samarbeider de ulike aktørene på Kvitsøy på kulturmiljøfeltet for å bidra til stedsutvikling?
2. Hvordan kan kommunen bidra til tydeligere rammer for videre samarbeid på kulturmiljøfeltet?

Hovedproblemstillingen er todelt. Ivaretagelse nevnes ofte i planmessige sammenhenger som vern og kulturarvforvaltning, og bred verdiskaping handler som regel om den samlede virkningen av enkelttiltak som søker å skape verdier fra diverse ressurser. I den konvensjonelle definisjon av verdiskaping er det vanligvis tale om den økonomiske dimensjonen, men i en bredere definisjon innlemmes sosiale, kulturelle og miljømessige dimensjoner i tillegg.

1.4 Avgrensning og bidrag

Rent overordnet dreier oppgaven seg om stedsutvikling gjennom verdiskaping og ivaretagelse av kulturmiljøer. Fra hver av disse nøkkelordene er det «lett å trække ut av stien», så derfor kommer oppgaven til å avgrense temaene som vist i problemstillingen. Kvitsøy kommune er i fokus som administrativ enhet, som en geografisk entitet og som en relasjonell konstellasjon av diverse aktører som virker på hverandre. Kvitsøy kommune, rent geografisk, strekker seg over en øygruppe, der de største øyene er befolket. De tre øyene heter Kvitsøy, Langøy og Krossøy.

1.5 Definisjoner og begrepsavklaringer

Kulturarv: oppfattes ofte som en fortelling, et narrativ, eller en historie; et fysisk emne eller et landskap som passerer fra én generasjon til en annen. Kulturarv er et vev som skaper tilhørighet, selvforståelse og identitet. Kulturmiljø er et paraplybegrep som omfatter kulturminner, kulturmiljøer og landskap. Dette betegner en samlokalisering av flere kulturminner i en helhet, eller kulturarv (Myrvoll et al., 2013)

Stedsutvikling: er en endring i et steds materielle form og immaterielle konnotasjoner, ofte motivert av en oppfattet «mangel» på stedet. Stedsutviklingsprosjekter kan ha som mål å øke attraktiviteten både innenfor boligmarkedet og/eller gjøre den mer tiltrekkende som et rekreasjonsområde eller en reiselivsdestinasjon (Haukeland & Brandtzæg, 2019; Hultman & Hall, 2012). Stedsutvikling og lokalt utviklingsarbeid kan også ha som hensikt å bygge resiliente samfunn rustet for fremtiden (Vestby et al., 2014)

1.6 Oppgavens videre struktur

I oppgavens teorikapittel er det tatt med betraktninger og erfaringer innenfor temaer som sted og kulturarv, samarbeid og bred verdiskaping i stedsutviklingssammenheng. Teorien bidrar til et faglig informert svar på oppgavens problemstilling. Teoriforståelsen suppleres med fire eksempler fra stedsutviklingspraksis: Vardø, Hå, Arendal og Newfoundland i Canada. Ettersom at «ivaretagelse» som konsept i problemstillingen fører inn i en plankontekst går jeg også kort gjennom nasjonalt lovverk angående kultur- og landskapsforvaltning.

Etter metodekapittelet presenteres empirien fra arbeid med Kvitsøy kommune først gjennom en casebeskrivelse hvor jeg går gjennom stedets situasjon, og hvilke aktører som er aktive i området. Empirien er nøye valgt ut i fra relevans til problemstillingen og er samlet gjennom dokumentgjennomgang og intervjuer fra befarings og gjennom digitale intervjuer. Deretter følger diskusjonen hvor hovedfunnene skal drøftes ut i fra teorien. Til slutt følger noen reflekterende erindringer om oppgavens prosess og konklusjon.

Figur 1: sjøhus fra Leiasundet. Eget foto.

2 Teori

2.1 Kulturarv, ivaretagelse og bruk

Termen *kystkulturarv* kan innebære antikviteter under og over vann, stedlig maritim kultur, utstyr, båter og havner (Galili & Rosen, 2010). Et av truslene for kulturarven er befolkningsendring og urbanisering, men kulturarvmangfoldet kan også utfordres av kulturelle homogeniseringsprosesser tilknyttet masseturisme (Flannery et al., 2022). Konservering eller ivaretagelse av kulturarv hviler på et samfunns plikt til å bevare det den kollektivt oppfatter som kulturarv for fremtidens generasjoner. Det bærer undertoner av Brundtlands begrep om bærekraftig utvikling (DeSilvey & Harrison, 2020). Totalt sett kan tap av kulturarv føre til svekket lokal og følelse av stedstilhørighet (Smith et al., 2016). I Norge er bevaring av kulturarv sementert juridisk gjennom kulturminneloven, der den nevner kulturminner som kilde til flere ressurser: vitenskapelig kildemateriale, fremtidige generasjoners «opplevelse, selvforståelse og trivsel», grunnlag for reiselivsnæring og ressurs for «vår og kommende generasjoners virksomhet» (Finne et al., 2020). I nyere tid har forholdet mellom bruk og vern blitt svært konfliktpreget. Kulturvernmyndighetene, som i utgangspunktet bestemmer verdien av enkelte kulturminner, har varierte perspektiver på ulike myndighetsnivå og geografiske områder. Dette kan skape usikker for eierne. Carlstrøm fremhever viktigheten av økonomisk bærekraft som understøtter privat forvaltning av vedlikeholdskrevende kulturminner, enten som tilgang til tilskuddsmidler, eller at næringsverdier kan utvikles ut i fra selve kulturminnet for å støtte vedlikeholdsarbeidet (Carlstrøm, 2011).

Flere forskere har dokumentert virkningene som kulturarv har på verdiskapingsnivå. Børrud fremhever kulturarvens økonomiske dimensjoner, men påpeker et viktig moment innenfor kulturarv: «At vern av historisk kulturarv har en økonomisk side, har ingen stor plass i den teoretiske diskusjonen om kulturminner og kulturarv». Med kulturarven som en vare i et marked vil verdien naturligvis stige og synke, som kontrasterer med andre teorier som hevder at kulturarvens verdi er «intrinsisk» eller «iboende» (Børrud, 2012; Hansen et al., 2022). En hensynssone for bevaring av kulturarv medfører til et redusert handlingsrom for eiendomsutviklere, og dermed lavere verdi på

tomten. Eiendomsutviklerne har muligheten til å styrke kulturarvens verdi og «begrense vernestrategiens negative innvirkning på utbyggingspotensialet» (Børrud, 2012).

Haukeland og Brandtzægs term «bred verdiskaping» fremhever viktigheten av å utvikle både økonomiske, sosiale, kulturelle og miljømessige områder med kulturarv som et viktig instrument (Haukeland & Brandtzæg, 2019). Regjeringen har identifisert kulturarvens potensial for verdiskaping og «vil legge til rette for økt næringsvirksomhet og verdiskaping basert på kulturmiljø» (Klima- og miljødepartementet, 2019). Idéen om kulturarv som varer på et levende marked samsvarer med DeSilvey og Harrisons påstand at dagens konserveringspraksis er rotfestet i et system som aktivt velger visse kulturarvelementer og velger bort andre mindre verdifulle elementer (DeSilvey & Harrison, 2020). Kulturminneforskere har i det siste begynt å anerkjenne det faktum at et bevaringsrettet standpunkt ikke alltid er fordelaktig (Hansen et al., 2022).

For Holtorf er bevaring av kulturarv tilnærmet bevaring av en manifestasjon som endrer seg over tid. Kulturarvforvaltning kan potensielt benyttes til å forsterke kulturell motstandsdyktighet gjennom fortellinger om hvordan kulturarven har tilpasset og utviklet seg i fortiden (Holtorf, 2018). Dette er i likhet med Hansen et al.s påstand: at en «streng konserveringsståstand ikke alltid er mulig eller fordelaktig, og at tilnærminger til kulturarvforvaltning bør utvides for å inkludere aksept og håndtering av tap av kulturarv så vel som mulighetene for transformering». DeSilvey tar det lenger med konseptet «anticipatory adaptation», som søker å planlegge *for* transformasjon av kulturarv og, i videre utstrekning, kulturarvens sannsynlige forfall. I stedet for et konvensjonelt konserveringsnarrativ der kulturarv skal vedvare til det uendelige, står «anticipatory adaptation» som et alternativ der nye fortellinger og narrativer bygges rundt kulturarven som «drar koblinger mellom tidligere dynamismer og fremtidige prosesser» (DeSilvey, 2012). Det er et konsept som kan implementeres i snevre situasjoner der kystkulturarv er i fare for endrende kystforhold som følge av klimakrisen, men aksept for endring og transformering representerer en annen retning vekk fra den konvensjonelle konserveringstilnærmingen, til utforskning av nye handlings- og planleggingsrom.

Kulturarv har, ut ifra studier gjort av Hansen et al., muligheten til å bidra til å «rekonstruere stedsnarrativer og identiteter i lokale og regionale strategier og planer». De illustrerer viktigheten av stedssensitiv planlegging og det å «finne det riktige

planleggingsrommet» for å integrere kulturarv. I dag rettes mye oppmerksomhet mot materiell og immateriell kulturarv. Dette kan ses på som et steg mot en planleggingspraksis som forsøker å forstå stedlige kvaliteter og ressurser (Hansen et al., 2022). Under slike forhold trekkes innbyggerdeltagelse frem som et viktig verktøy, og dette fordrer toleranse og respekt mellom motstridende meningsbærere (Hillier, 2007). Deliberativ planlegging kan skape koordineringsproblemer, og da trengs nye former for samarbeid, og nye samarbeidsrom. Disse samarbeidsrommene er, i seg selv, alltid forskjellige fra hverandre ('soft spaces' og 'fuzzy boundaries') – derav stedssensitiviteten som er nødvendig i planleggingsrom for å danne den ønskede utviklingen (Hansen et al., 2022). Anniken Førde har også identifisert viktigheten av stedssensitive utviklingsprosesser: «Et stedssensitivt blikk må rette seg mot dette mangfoldet, av både orden og uorden. Det krever at vi gjør oss mottakelige for alt dette som utfolder seg» (Førde, 2021). Det å «tørre» å gå inn i konfliktfylte områder viser vilje og ansvar til å ta mangfold alvorlig.

2.2 Kollaborativ planlegging og aktørrelasjoner

I planleggingsteorien representeres kommunikativ planlegging, i tradisjonelle akademiske termer, som en «motsats» til instrumentell rasjonalitet – det vil si en handlingsmåte der planleggeren bruker kausalsammenhenger til å si «noe om hva slags virkemiddel en bør bruke for å nå bestemte mål» (Amdam, 2018). Instrumentell rasjonalitet har blitt kalt «ekspertdreven planlegging» og kan medføre til «pasifisering og dårlig forankring» hos de som skal vedta planene og de som skal gjennomføre planene. Kommunikativ rasjonalitet fordrer en anerkjennelse av at ekspertise innenfor planlegging egentlig ikke eksisterer, ettersom at det er vanskelig å påvise sammenhenger mellom årsak og virkning i et samfunn (Amdam, 2018).

«I mangel på ein aktør med makt til både å planlegge og å sette i verk blir alternativet å drive makt- eller kapasitetsbygging slik at aktørane kvar for seg eller samla knyter saman kunnskap og handling på ein slik måte at det gir mening for dei. Formålet med planlegginga blir då endra frå ein samordna plan som eit produkt til planlegging som en meningsdannende prosess med vekt på brei deltaking og omfattende læring. Planlegging og handling blir ein og samme prosessen, og aktørane si samskaping blir gjort legitim gjennom sjølve prosessen (Amdam, 2018)

Dette kalles den «tvangsfrie diskurs» av Habermas, som fordrer åpenhet og maktlikevekt blant deltagere i en diskurs. En samarbeidsdrevne planprosess fremmer en stor diversitet av aktører, idéer og forslag til diskusjon, gjensidige avhengigheter mellom aktørene og likeverdighet i samarbeidet «uten skjulte dagsordner» (Amdam, 2018; Kristensen, 2015). I et slikt ideelt planleggingsrom er det ikke makt og status som setter agendaen, men kvaliteten på argumentene (Amdam, 2018).

Samarbeid mellom samfunnsrelevante aktører i et lokalsamfunn er et av leddene i bærekraftig byutvikling. Samarbeid bygger tillit og respekt mellom ulike grupper i samfunnet, i tillegg til at det bidrar til forståelse for grupper og individers dagligdags behov (Snis et al., 2021). Samarbeid mellom det offentlige, næringslivet og andre foreninger har i tillegg muligheten til å binde mennesker sammen på tvers av alder og ulike samfunnsgrupper (Løkka et al., 2021). I en studie på Bornholm om fysisk stedsutvikling ble innbyggerdeltagelse en viktig faktor. Forskningen viste også hvordan tiltak kan fortsette å samle nye aktører, skape nye initiativer og således mate en slags eskalerende kaskadeeffekt av innbyggerstyrte initiativer (Tietjen & Jørgensen, 2018). Byer er ofte preget av svært sammensatte problemer, men samarbeid kan bidra til å løse disse multiplekse problemene da ulike stedsspesifikke aktører og grupperinger kan ha kunnskapen og kompetansen nødvendig, som vist i en studie fra Lærdal, Arendal og Tromsø (Vestby, 2018). Økt fokus på kulturarvens betydning for lokale fellesskap har ført til at flere kommuner nå samarbeider med bygde- og historielag, da disse ofte er i besittelse av en stor kunnskapsbank (Løkka et al., 2021).

Følgforskning i prosjektet *Med hjerte for Arendal* kom fram til visse sentrale erfaringer for samarbeid: Samarbeid er aldri i stand til å erstatte kommunens virksomhet, men det komplementerer kommunens arbeid. Frivillig innsats har heller ikke sannsynligvis spart kommunen for ressursbruk. Rapporten understreker at kommunen må tape kampen om tilgang til innbyggernes ressurser i form av frivillig arbeid og «heller bruke ressurser på å *tilrettelegge* for sivilsamfunnsengasjementet på best mulig måte, med minst mulig *styring*» (Guribye, 2016). Studier viser at, med flere kommuner som styrker satsingen på utviklingsprogrammer, kommer et økende behov for koordineringsredskaper for å skape samarbeidsrom mellom offentlige og private aktører. Her passer kommunen inn

som et virkemiddel for å oppnå høyere koordinering og improvisasjonsrom (Ringholm, 2011).

Hillier påpeker at et demokratisk styresett ikke presterer «å utligne alle verdier i beslutningstaking, siden beslutninger alltid krever en form for verdisortering som foretrekker noen verdier forholdsmessig med undertrykkelse og/eller utelukkelse av de andre» (Hillier, 2007) Tar én utgangspunkt i antagelse at en beslutning ikke kan eksistere uten en utfordrende 'utside' hører det til en anerkjennelse av beslutningsrommet som 'agonistisk'; Dette innebærer en forståelse av rommet som en arena der idéer og alternativer konkurrerer med hverandre om å stå på sakslisten. Til en viss grad kan de aldri forsone seg med hverandre (Hillier, 2007; Villa & Haugen, 2016). Hillier forholder seg til mangelen på enighet med optimisme: det gir rom for oppfinnsomhet og kreativ transformasjon (Hillier, 2007).

2.3 Bred verdiskaping

Bred verdiskaping er et begrep rotfestet i bærekraftig utvikling. Ordet har mange betydninger. FNs verdenskommisjon definerer «bærekraftig utvikling» som en «utvikling som tilfredsstillende dagens behov uten å ødelegge for fremtidige generasjoner sine muligheter til å tilfredsstille sine behov» (Brundtland, 1987). Bærekraftig utvikling har en tredelt helhet, der sosiale og miljømessige forhold henger sammen med økonomiske resultater. I senere tid har Haukeland og Brandtzæg utvidet bærekraftperspektivet med den kulturelle dimensjon, hvilket sammenfaller med nøkkeltemaer i FNs 17 bærekraftsmål. Bred verdiskaping er et paraplybegrep som 1) omhandler potensiell synergi mellom de samvirkende dimensjonene og 2) plasserer de fire dimensjonene på en bunnlinje, der positiv vekst i en av dimensjonene på bekostning av andre ikke regnes som bærekraftig (Haukeland & Brandtzæg, 2019).

Bred verdiskaping går ofte i bane rundt begrepet «lokalsamfunnsutvikling» eller «tettstedsutvikling». Aarsæther betrakter lokalsamfunnet som en gruppe personer med felles tilhørighet til et sted, felles «problemforståelse og felles forpliktelser» og et nivå av samhandling (Villa & Haugen, 2016). Haukeland og Brandtzæg benytter seg av Latours relasjonelle tilnærming til *sted*, at det er «sammenvevd av sosiale konstruksjoner, kulturelle fortellinger og fysisk materialitet» (Haukeland & Brandtzæg, 2019). I Latours

perspektiv er en elv like mye en aktør på et sted som et levende menneske; den påvirker oss like mye som vi påvirker den. Den gir oss muligheten til å benytte oss av elven til å generere hydroelektrisk strøm, men den kan tvinge oss til å måtte oppsøke en bro for å krysse den. Det er, som Hillier påpeker, et av aktørnettverketeoriens nøkkelkonsepter: en ikke-menneskelig aktør, som også en reguleringsplan eller en tunnel, har en innflytelse både på menneskelige og andre ikke-menneskelige aktører (Hillier, 2007).

2.3.1 De fire bærekraftsdimensjonene

Den første bærekraftsdimensjonen, miljømessig verdiskaping, innebærer arbeids- eller kapitalinvestering som er nyttig for natur- og kulturarv. Miljøet oppfattes her som alt som har med det fysiske og materielle: ren luft og vann, naturmangfold, klima og natur- og kulturlandskap, men også det estetiske. Miljøet befatter også det prosessuelle; tilrettelegging, skjøtsel og forvaltning. Det innebærer også en opplysning og holdningsendring rundt miljøkvaliteter som kan gjøres via naturkartlegging og etablering av verneområder (Haukeland & Brandtzæg, 2011, 2019).

Kulturell verdiskaping innebærer arbeid og investeringer i kulturverdier; prosjekter som formidler kunnskap om særpreg og tradisjoner, og forteller historiene, med hensikt å skape stedlig identitet, selvforståelse og tilhørighet. Det innebærer også økt bevissthet og «ferdighetene til å bruke den». Det prosessuelle inngår også som en viktig del av kulturell verdiskaping, da gjennom aktiviteter tilknyttet formidling og tilrettelegging. «Når det gjelder prosjektenes arbeid rettet mot kulturell verdiskaping, er det informasjon, synliggjøring, involvering, deltakelse og ansvarliggjøring som trekkes fram som de viktigste suksessfaktorene» (Haukeland & Brandtzæg, 2019). Kulturell verdiskaping handler ikke nødvendigvis om bevaring. Flere stemmer innenfor kulturarvsektoren hevder at en bevaringsrettet holdning ikke alltid er fordelaktig: bevaringsforvaltningen bør gi rom til tilnærminger som inkluderer aksept og forvaltning av tap, i tillegg til mulighetene for transformasjon (Hansen et al., 2022).

Sosial verdiskaping handler om å bygge opp menneskelige relasjoner innad i et lokalsamfunn gjennom samarbeid, frivillighet og nettverk. Verdiskapingen innebærer felles forståelse og tillit. Den sosiale verdiskaping bygges hovedsakelig på resultatene

fra prosesser, oppgaver og aktiviteter som foregår til ulike verdiskapingsformål. Den sosiale verdiskaping er sentral mellom alt fra profesjonelle aktører, ideelle organisasjoner, frivilligheten til fylkeskommune og kommune (Haukeland & Brandtzæg, 2019).

Økonomisk verdiskaping befatter et lokalsamfunns økonomiske verdier: lønnsomhet, salg av varer og tjenester, sysselsetting, innovasjon, nyetablering og merkevare- og omdømmebygging. Den økonomiske verdiskaping kan innebære økt innflytting, men også flere besøkende (Haukeland & Brandtzæg, 2019).

	Miljømessig	Kulturell	Sosial	Økonomisk
Miljømessig ➔		Gode eksempler på tiltak knyttet til miljømessig verdiskaping øker kunnskap, identitet og stolthet.	Tiltak, aktiviteter og prosesser knyttet til miljømessig verdiskaping skaper nye samarbeidsrelasjoner, nettverk og tillit mellom ulike aktører.	Ulike tiltak knyttet til miljømessig verdiskaping gir grunnlag for ulike næringsaktiviteter og positive økonomiske ringvirkninger.
Kulturell ➔	Styrket kunnskap, bevissthet om verdier og kvaliteter knyttet til naturarven stimulerer til miljømessig verdiskaping.		Økt bevissthet og forståelse av verdier og kvaliteter bidrar til at man ser nødvendigheten av å samhandle for å bevare og videre disse verdiene.	Økt kunnskap, identitet, stolthet og engasjement danner basis for utvikling av nye næringer eller videreutvikling av eksisterende.
Sosial ➔	Forsterket samarbeid, nye samhandlingsrelasjoner og gode prosesser der ulike aktører deltar og involveres, er en forutsetning for å realisere gode tiltak knyttet til miljømessig verdiskaping.	Økt samhandling og samarbeid gir grunnlag for ny kunnskap, økt forståelse, økt bevissthet og styrket identitet knyttet til kvaliteter og verdier i eget område.		Samhandling og nettverk mellom ulike aktører er viktig for å legge til rette for innovasjon og nyskaping.
Økonomisk ➔	Gode eksempler på økonomisk verdiskaping med utgangspunkt i naturarven stimulerer til nye tiltak for å bevare og fremme naturarven som ressurs.	At folk opplever økt interesse for den man har av kvaliteter, opplevelser og tilbud, gir økt forståelse og vilje til å bevare og videreutvikle disse.	Gode eksempler på økonomisk verdiskaping og synliggjøring av muligheter stimulerer til nye nettverk og økt samhandling for utnytte disse.	

Figur 2: sammenhenger mellom dimensjoner. Basert på Haukeland og Brandtzæg (2019).

2.3.2 Mellomromsoppgavene

Et tettsted er et sammensatt fenomen som forvaltes av en lang rekke med involverte fagmiljøer og organisasjoner. Etater i en kommune jobber med sine egne forvaltningsområder som vei, avløp, skole, natur, kultur, transport og brannvern. Samtidig er tettstedet et multiplexnettverk som behøver en kommunikativ matrise som kan tilrettelegge for samarbeid nødvendig for å løse sammensatte problemer.

Haukeland og Brandtzæg kaller dette samarbeidsrommet for «mellomromsoppgavene som oppstår mellom fagpersoner og institusjoner som ikke ellers ville ha samarbeidet», og har påvist et stort behov for «samvirkende aktører» som tilrettelegger for aktivitet i dette samarbeidsrommet. Selv om konflikter er uunngåelige i prosjekter der én samarbeider på tvers er samarbeidet likevel, i de fleste tilfeller, konfliktdempende på grunn av et aktivt samvirke for å finne felles løsninger på latente konfliktpunkt (Haukeland & Brandtzæg, 2019).

Triple-helix-modell beskriver samarbeidet mellom privat sektor, offentlig sektor og kompetansesektor. Vertikalt foregår samarbeidet på ulike nivåer: lokalt, regionalt, nasjonalt og globalt. Haukeland og Brandtzæg understreker potensialet i den frivillige sektor: «frivillige lag, organisasjoner og foreninger, idrettslag, historielag, ornitologiske foreninger, kulturminneforeninger». Dette er en kvadrupel-helix-modell. Det er mange fordeler ved involvering av frivillig sektor, deriblant tilgang til et steds særpreg, oppløfting av lokalt engasjement og tilgang til stedlig kunnskap. Nanna Løkken trekker frem, i hennes bok «Frivillig kulturvern» fra 2019, hvordan frivillighetens ubetalte innsats også kan løse samfunnsproblemer, skape mening og bedre helse blant de frivillige (Løkka et al., 2021).

3 Eksempler på samarbeid på kulturmiljøfeltet

For å få et overblikksperspektiv over kommunalt kulturminneforvaltning er det verdt å se på ulike eksempler fra samarbeid og bred verdiskaping i praksis. Her er noen eksempler som illustrerer ulike aspekter rundt temaet samarbeid for stedsutvikling.

3.1 Vardø Restored

Vardø Restored ble gjennomført i tidsrommet 2012-2016 og hadde som hensikt å utvikle en modell for stedsutvikling, hovedsakelig basert på samarbeid med grunneiere. Den bidro til å skape lokalt engasjement for førkrigsbebyggelsen i Vardø, mobiliserte krefter og egenandelsfinansiering i lokalsamfunnet, og utviklet et løsningsorientert samarbeid med eiere av kulturminner. Særlig har samarbeidet vært viktig for Vardø, da kommunen hadde lite tid og kompetanse til å utføre enkelte oppgaver, for eksempel bevaring av eldre bygninger. Her var samhandling med kyndige og fagsterke individer og foreninger avgjørende, der selve prosjektet var en mellomromsaktør som knyttet flere aktører sammen (Nygaard, 2019).

Ser man på Vardø Restored med de fire dimensjonene i bred verdiskaping som måleverktøy kan man se flere positive endringer. Studien viser til hvordan samfunnsentreprenører benyttet seg av relasjoner og nettverk både lokalt og eksternt til å endre på holdninger i Vardø: «De tomme og forlatte husene ble gitt nytt liv og ble vekket opp av koma» (Nygaard, 2019). Det foregikk en sosial verdiskaping som blåste liv i samarbeidsvilje og tillit innad i samfunnet.

3.2 Samarbeid med grunneiere om kulturminnebevaring i Hå kommune

I kommende kommuneplan i Hå kommune er det innført et større fokus på hensynssone som noe mer enn et juridisk virkemiddel, men også som et formidlingsverktøy. Kulturminneveilederen påpeker at «kulturverdiane er eit felles ansvar». Den separerer også ansvaret i to: grunneieren har det daglige vedlikeholdsansvaret, og dokumentet løfter også frem det frivillige engasjementet som grunneiere har for eiendommene (Hå kommune, 2023). I forkant av en utvalgsprosess med formål å etablere hensynssoner ble 429 grunneiere kontaktet og tilbudt mulighetene for å komme med innspill om utvalget av kulturminner, hensynssonene og

retningslinjene, samt mulighet til å avtale møte med avdelingene for samfunnsutvikling og kulturvern. Et lokalt forankret vern basert på løsningsorientert dialog var ytterst ønskelig i kontrast til «vern bestemt av overordnede myndigheter», og særlig effektiv saksbehandling og rådgivning (Hå kommune, 2022).

Hå kommune, som dog ikke har vedtatt kommuneplanen med gjeldende formulering ennå, har skapt en plan for kulturminner gjennom hensynssoner som har muligheten til å heve standarden for samarbeidsorientert kulturminneforvaltning.

3.3 Shorefast Foundation

Foreningen «Shorefast Foundation» med dets hotell på Fogo Island, Newfoundland i Canada er et eksempel på samarbeid på kulturmiljøfeltet for bedre levekår for lokale innbyggere og styrket resiliens for øyas kulturarv. Øyas befolkning, som historisk sett har livnært seg på fiskerivirksomhet, har i senere tid mistet mye av dette næringsgrunnlaget. En lokal frivillig forening med navnet «Shorefast Foundation» begynte i 2003 å identifisere øyas behov, og fremgangsmåten for organisasjonen var å knytte forretninger, samfunnsskrefter inn i samarbeid for å skape forandring: «Essensen av organisasjonen var å anerkjenne ressursene og kapasiteten til øya Fogo og dets befolkning; og å kanalisere den energien inn i produktive strategier». Organisasjonen skapte et marked for lokalproduserte varer f.eks. møbler, kunstverk og tekstiler gjennom en nettbutikk og et hotell, der sistnevnte kun bruker lokale råvarer, møblering og oppskrifter som en del av en geoturistopplevelse som søker å tilby en autentisk og urørt atmosfære (Wilson, 2017). Viktig lærdom fra arbeidet på Fogo Island er betydningen av god refleksivitet i organisasjoner basert på partnerskap og samarbeid. På et tidspunkt ble Shorefast Foundation så tungtveiende og «mektig» at den skapte spenninger i samarbeidsfeltet og overskygget partnernes bidrag. Som en respons trakk organisasjonen seg til side og tok en «tålmodig tilnærming for å samkonstruere løsninger som tok hensyn til alle perspektiver» (Slawinski et al., 2021). Eksemplet viser kapasiteten som samarbeid mellom aktører på kulturmiljøfeltet har til å skape endring og stedsutvikling, men også viktigheten av tålmodighet og respekt for partneres omstendigheter.

3.4 Fra sentrumsdød til sentrumsglød

NIBR førte fra 2016 til 2018 følgeforskning av prosjektet «Levende lokaler». Dette prosjektet ble gjennomført i Tromsø, Lærdal og Arendal og hadde som hensikt å prøve ut forskjellige metoder på å aktivere tomme lokaler: hva som er gode samarbeidsmetoder, hva som motiverer gårdeiere, identifisering av barrierer og drivere og få forståelse for aktørers «ståsteder, interesser og handlingsrom» (Vestby, 2018).

Prosjektområdet Arendal er et samarbeidsnettverk mellom Arendal kommune og omtrent hundre ulike lag og foreninger i diverse organisasjoner. Partnergruppens sentrale oppgave er å sørge for kontinuerlig dialog mellom offentlige og private aktører om lokal utvikling, og denne dialogen har i senere tid vært viktig for veksten av løsningsorienterte forbindelser mellom aktører. En kombinasjon av systematisk fremgangsmåte og «veien-blir-til-mens-du-går»-metode viste seg å være svært effektiv måte på å få kontakt mellom nye idéer og mennesker. Arbeidet var «i stor grad kjennetegnet av uformelle samtaler, (...) delingskultur, løpende hjelp og sparring om løsninger og nye idéer». Ikke bare delte foreninger lokaler, men også personer og utstyr. Forskningen avdekket også en ny form for «konkurransse» som skapte mer drivkraft for lage enda bedre arrangementer. Kommunen var, i dette samarbeidsmiljøet, en aktør som alltid «backet», og støttet opp private initiativ. Et av utfordringene som møtte prosjektet var i å overvinne skepsis blant gårdeiere, samt å finne ledige lokaler. For mange av gårdeierne var problemene økonomiske til grunn (Vestby, 2018). NIBRs følgeforskning på Arendal viser at et uformelt samarbeidsrom, løpende dialog, lav terskel for nye idéer og en kommune som støtter uten å styre kan bidra til økt aktivitet blant lokale organisasjoner samt nye arbeidsplasser, byverksteder og samlingssteder.

4 Nasjonale føringer og lovverk

Formålet med oppgaven er å bidra til en større forståelse for hvordan samarbeid på kulturmiljøfeltet kan bidra til stedsutvikling. Da er det relevant å inkludere nasjonale føringer og lovverket som er relevant for området. Her trekkes plan- og bygningsloven og kulturminneloven inn som kontekst.

4.1 Plan- og bygningsloven (pbl)

Plan og bygningsloven legger føringer for arealplaner på kommunale, regionale og statlige nivåer. På alle nivåer er det visse fellesbestemmelser som gjelder. § 1-8 andre ledd, bestemmer at alle tiltak i hundremetersbeltet fra strandlinje skal ta hensyn til natur- og kulturmiljø, friluftsliv, landskap og andre allmenne interesser. Slik det lyder i § 3-1 bokstav a skal alle planer sette mål for utvikling innenfor fysiske og samfunnsmessige områder, herunder kultur. § 3-1 bokstav c fremhever vern av landskap og kulturmiljøer.

§ 11-8 i pbl legger føringer for kommunens bruk av hensynssoner. I andre ledd står det at alle hensynssoner, i nødvendig utstrekning skal «angi hvilke bestemmelser og retningslinjer som gjelder eller skal gjelde i medhold av loven eller andre lover for å ivareta det hensynet sonen viser». Et areal kan ha flere gjeldende hensynssoner, for eksempel hensynssone for støy og miljørisiko (a), krav til infrastruktur (b) og krav om felles planlegging (e). Sist men ikke minst, bokstav c, hvilket gir kommunen hjemmel til å legge bruke hensynssoner til «landbruk, reindrift, mineralressurser, friluftsliv, grønnstruktur, landskap eller bevaring av naturmiljø eller kulturmiljø, med angivelse av interesse». Hensynssoner kan også angis for et areal i reguleringsplan jf. § 12-5.

Riksantikvarens veileder for plan- og bygningsloven fremhever tre elementer i lovverket som er instrumentelle i sikring av kulturarv i kommuneplanen: hensynssoner, bestemmelser til arealformål og generelle bestemmelser. Til hensynssone type (c), hvilket innebærer hensyn for kulturmiljø, gis kommuner muligheten til å vedlegge retningslinjer til en hensynssone. Disse setter vilkår for tiltak og for saksbehandlingsprosedyrene ved søknad.

4.2 Lov om kulturminner (kulml)

Lov om kulturminner trådte i kraft i 1979. I henhold til lovens formål § 1 berører kulturminner og kulturmiljøer to dimensjoner: a) kulturarv og identitet og b) helhetlig miljø- og ressursforvaltning. Kulturmiljøet representerer derfor landets identitet som noe som må bevares, men behandler også kulturarv en som ressurs. Det er også et «nasjonalt ansvar å ivareta disse ressurser som vitenskapelig kildemateriale og som varig grunnlag for nålevende og fremtidige generasjoners opplevelse, selvforståelse,

trivsel og virksomhet» jf. § 1 andre ledd. Kulturminneloven har dermed et overlappende fremtidsrettet mål lik plan- og bygningslovens mål: å «fremme bærekraftig utvikling til beste for den enkelte, samfunnet og fremtidige generasjoner» jf. pbl § 1-1 første ledd.

Loven om kulturminner legger forbud på alle inngrep som kan «utilbørlig skjemme» et fredet kulturminne jf. § 3. Hverken loven eller forarbeidene legger føringer for hva utilbørlig skjemming betyr, hvilket har ført til Riksantikvarens egen veileder: «Om utilbørlig skjemming». Hva som er utilbørlig skjemming oppfattes enkelt nok gjennom en «skjønsmessig vurdering som kulturminneforvaltningen gjør i hver enkelt sak» (Riksantikvaren, 2023). Den fører også en uttømmende liste over alt som kan regnes som 'automatisk fredete kulturminner', også kjent som spor fra oldtid og middelalder inntil året 1537 jf. § 4. Myndighetene har etter § 5-6 plikt å sørge for at alle fredete byggverk tinglyses som fredet eiendom sammen med en sikringssone. Sikringssonen skal verne den mot tiltak gjennom et område med nødvendig utstrekning.

Kulturminnevern i landet er til en viss grad ikke bare begrenset til lov om kulturminner. Plan- og bygningsloven kan som nevnt etablere vern om kulturmiljøer gjennom hensynssoner, og tiltakshaver må da søke kommunen om tillatelse til tiltak. Naturforvaltningsloven kan også beskytte kulturminner og kulturlandskap. Kulturminneloven gir ingen automatisk hjemmel til bevaring av postreformatiske gjenstander, og derfor er det i mange tilfeller opp til kommunene å verne kulturminner gjennom hensynssoner (Finne et al., 2020).

5 Metoder

5.1 Kvalitativ forskningsmetode

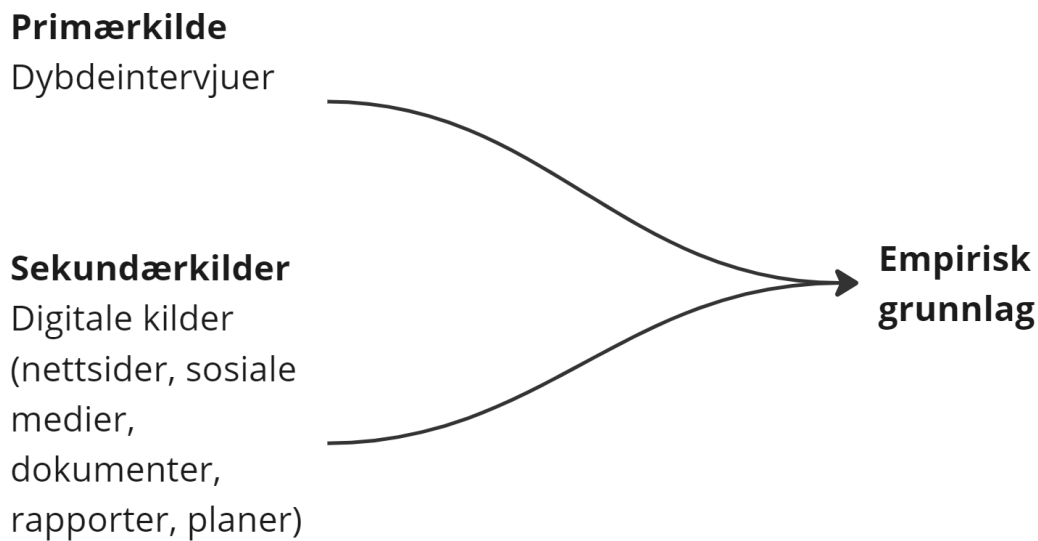
En konsistent og logisk gjennomført analyse- og intervjuprosess er nødvendig for å danne et solid empirisk underlag å basere diskusjonen på. Kvalitativt data er omfangsrikt, men det er vanskelig å finne en «sti» gjennom materialet. Forskeren må danne en strategi som kan veilede arbeidet med å ekstrahere en bredere betydning fra datamaterialet. I kvantitative studier begynner analysen etter ferdiginnsamlet data, mens i kvalitative studier begynner analysen så fort data har begynt å bli samlet inn. Bell

beskriver denne tilnærmingen «iterativ», at det foreligger en form for vekselvirkning mellom innsamling- og analysedelen. Lærdom fra ett intervju kan, for eksempel, påvirke innholdet i det neste intervjuet (Bell et al., 2019).

Den kvalitative forskningsmetode har blitt kritisert fra flere hold. Det hevdes at et 'case study' som tar for seg ett enkelt tema eller subjekt kan gi rikelig med informasjon om ett enkelt tilfelle, men ikke gi pålitelig informasjon til generalisering i bredere felt (Bell et al., 2019; Flyvbjerg, 2006). Flyvbjerg forklarer hvordan kvalitative studier genererer forståelse, ikke gjennom ambisjoner om å skape en generalisert oppfatning av en bredere klasse, men gjennom å uttrykke den overbevisende slagkraften (*eng: cogency*) som den teoretiske argumentasjoner inneholder (Bell et al., 2019). En ekspert, i følge Flyvbjerg, er en ekspert fordi vedkommende er i besittelse av kunnskapen om «flere tusen konkrete saker (cases)». Kvantitativ data former grunnlaget for datamaskinintelligens, men menneskelig ekspertise er fundert på kontekstavhengig kunnskap og erfaring, som bare kjennskap til et mangfold med case studier tillater (Flyvbjerg, 2006). Denne masteroppgaven er et enkeltstudie som ikke er ment å skape en generalisering for alle øykommuner som oppfyller kriteriene A til Z og samarbeider med kulturmiljøer, men som en studie som kan skape diskusjon rundt eksisterende teori og dets forhold til verden «i praksis». Hansen et al., i en artikkel om integrering av kulturarv i lokal stedsutvikling, anerkjenner også viktigheten av å supplere med kvalitative studier for å utvide horisonten for diverse tilnærminger.

[...], each upcoming theme tends to carry with it its own unique characteristics, challenges and opportunities, mindsets, and perspectives, which means that copy-pasting earlier approaches are unlikely to be sufficient. This makes it even more important to build up an empirical basis and investigate the framings and workings of the new theme, [...] and especially to search for parameters and ways in which integration efforts may succeed (Hansen et al., 2022)

Dokumentgjennomgangen tar for seg kommunale plandokumenter, rapporter fra andre utviklingsprosjekter innenfor en bred verdiskapingsramme. Intervjudelen tar for seg kulturaktører som har dokumentert samarbeid med kommunen, med hensikt å undersøke utfordringene og mulighetene som har oppstått som følge av samarbeidet.

miro

Figur 3: masteroppgavens metoder. Egen illustrasjon.

5.2 Dokumentgjennomgang

For å forstå de planmessige og juridiske rammene rundt kulturmiljøene på Kvitsøy var det nødvendig å foreta en dokumentgjennomgang av Kvitsøys gamle og nå gjeldende kommune og nåværende kulturminneplan. Dette gir et helhetsuttrykk av kommunens rolle innenfor kommunen som en stedsutviklingsaktør. Bell fremhever fire punkter som kan være instrumentelle for forskeren i vurderingen av dokumentets kvalitet (Bell et al., 2019):

- Autentisitet: er dokumentet autentisk?
- Troverdighet: er dokumentet fri for feil og forvrengning?
- Representativitet: er dokumentet typisk og, hvis ikke, er utstrekningen av dets utypiskhet allment kjent?
- Meningsinnhold: er dokumentet lett forståelig?

Dokumentene som er gjennomgått som en del av empirien har opphav i kommuneadministrasjonen. Det hviler derfor sterke forventninger til formalitet og saklig innhold. En innfallsvinkel foreslår at dokumentene kan «avsløre» en underliggende sosial realitet innenfor den utgivende organisasjonen. En konstruksjonistisk ontologisk innfallsvinkel foreslår at dokumenter har kvaliteter som, for eksempel, hva de forsøker å

oppnå og dets impliserte målgruppe. Alle dokumenter er svar på andre dokumenter eller tar del i en større intertekstualitet. Om det er slik at alle dokumenter har hvert deres mål, motiv og mening er det, ifølge Bell, viktig at man undersøker aspekter ved en organisasjon gjennom å undersøke plandokumentene som en helhet og supplere med andre metoder (Bell et al., 2019).

5.3 Intervjuer

Intervjuene i denne masteroppgaven var semistrukturerte. Kulturmiljøer og samarbeidet mellom dem var i hovedfokus; med oppmuntring til å «spasere litt i periferien». Dette kan gi en indikasjon på hva slags temaer intervjuobjektet mener er viktig å ta med i diskusjonen. Bell et al. understreker viktigheten av å kunne forstå fokusgruppens verdensbilde. Kombinert med en mer ustrukturert tilnærming er det mindre sannsynlig å gå inn i forskningsdeltagerens verden med antagelser eller forventninger. “What is essential” sier Bell et. al., “is that the questioning allows interviewers to understand how research participants view their social world and that there is flexibility in the conduct of the interviews” (Bell et al., 2019).

De to intervjuene på Kvitsøy fant sted på rådhuset og i Historielagets forsamlingshus «Badet». Resten av intervjuene ble gjort på Teams. Intervjuene var planlagt på forhånd over telefon og e-post. De fleste intervjuene varte fra 45 minutter til 90 minutter.

Oppføringen av intervjuguiden er informert av Anne Ryens «Det kvalitative intervjuet». Intervjuet er, i all hovedsak, eksplorativ. Hun betegner intervjuet som en «konversasjon med en hensikt» (Ryen, 2002). Forskningsdesignens intervjuguide for kulturaktørene i Kvitsøy kommune er blitt strukturert mer som et koldtbord i stedet for en fem-retters middag. Dette er for at den intervjuede skal få lov til å styre samtalen litt på egen hånd, og snakke om bestemte temaer som den kjenner best. Likevel er det, for ordens skyld, nødvendig med kategorispørsmål. Dette er «planlagte spørsmål som handler om alle formelle trekk ved det aktuelle forskningstemaet», spørsmål som kan skyve samtalen inn over underproblemstillingene (Ryen, 2002). Stikkordene og temaene ble også presentert til vedkommende før intervjuet, slik at subjektet kunne forberede seg.

Den kvalitative undersøkelse er en rett-frem metode for å besvare forskningsspørsmål som tar for seg subjektive oppfatninger, meninger og motivasjon. Det gir et fyldig

empirisk detaljgrunnlag, hvilket kan være avgjørende for et treffende forskningsresultat. Særlig det semistrukturerte intervjuet har store fordeler med tanke på problem- og underproblemstillingenes «vaghet». Samtalen kan kjøre slalåm inn og ut av temaet og, fra tid til annen, kanskje treffe et særdeles viktig punkt som forskeren ikke forutså. På en annen side påpeker Bell et al. flere ulemper ved den kvalitative undersøkelse. Ett av dem er at intervjusubjekter er mindre sannsynlig for å presentere «implisitte egenskaper» i det sosiale livet som forskeren ikke får tilgang til. Et annet er at den kvalitative undersøkelsen er mindre «naturalistisk» enn den kvantitative motparten. Det forutsetter et høyere nivå av fortolkning og interpretasjon fra forskerens side, som kan forårsake mindre «treffsikkerhet» (Bell et al., 2019).

5.3.1 Intervjusubjekter

Seks personer ble intervjuet i forbindelse med innsamling av primæremperi. En viss snøballteknikk ble brukt for å utforske forbindelser og komme til en vurdering på hvem som var viktig for kommunens samarbeidsmiljø. De første som ble intervjuet var Bianca Wessel og Helene Nordbø Hansen i forberedelse til temaet samarbeid for bevaring av kulturarv. Under befaringen ble intervju med ordføreren og intervju med leder for historielaget holdt fysisk, og i senere tid ble intervjuer med Mirjam rådmann, Bjellandparken og Stavanger Turistforening holdt over Teams.

- Stian Giil Bjørsvik, ordfører i Kvitsøy kommune
 - Ordfører i Kvitsøy kommune og ildsjel i aktørsamarbeid i kulturmiljøet. Innflytter.
- Leder for historielaget i Kvitsøy kommune.
 - Leder for historielaget, som er en frivillig forening med mye kulturhistorisk kunnskap og er ofte samarbeidspartner med kommunen. Innflytter.
- Bianca Wessel og Helene Nordbø Hansen, prosjektledere i Lys i Gamle Hus
 - Leder Lys i Gamle Hus på nasjonalt nivå og kommunalt nivå respektivt. De er nye aktører på Kvitsøy og har som hensikt å bidra til ivaretagelse av kulturminner.
- Preben Falck, daglig leder i Stavanger Turistforening

- Representerer turistforeningen i hummerparksamarbeidet og ønsker å bygge en turdestinasjon med overnattingsmulighet, inspirert av hummerparkkonstruksjon. Kilde til erfaringer og utfordringer tilknyttet samarbeidsprosjektet.
- Mirjam Ydstebø, ordfører fra 2011-2019 og konstituert rådmann
 - Erfaring som ordfører om kommunens tidligere arbeid på samarbeidsområdet.
- Ole Christian Meldahl, grunneier av Bjellandparken
 - Del av hummerparkprosjektet og kilde til erfaringer og utfordringer tilknyttet samarbeidsprosjektet.

Felles for alle intervjuene var å undersøke samarbeidsdynamikken mellom de ulike aktørene. Ved relevante poeng ble det stilt oppfølgingsspørsmål for å tydeliggjøre eventuelle muligheter og utfordringer som aktørene møtte på underveis. Innholdet i dybdeintervjuene gikk i bane rundt to hovedtemaer: 1) hummerparkprosjektet og 2) bygningsmiljøet på Kvitsøy. Denne seksjonen av masteroppgaven vil derfor være todelt, hvor jeg trekker frem relevante momenter som er aktuelle i diskusjonsdelen.

I tillegg til de empirisk rettede intervjuene ble det gjort et supplerende intervju med Martin Worts, kulturminnerådgiver i Hå kommune. Dette var for å samle informasjon og erfaringer fra et prosjekt i Hå kommune angående samarbeid med grunneiere for å danne et planleggings- og handlingsrom for ivaretagelse av kulturminner gjennom hensynssoner.

5.4 Databehandling og samtykke

Alle deltagere i forskningsprosjektet har blitt tilsendt et skriv som beskriver deres rettigheter, og anledning til å trekke seg ut av prosjektet til enhver tid.

Forskningsprosjektet ble innmeldt i NSD i januar. All data som brukes til masteroppgaven slettes i løpet av mai 2023 etter krav om anonymisering.

5.5 Feltarbeid

Et opphold på Kvitsøy den 13.-17. februar var nødvendig for å sikre muligheten til å danne en forståelse for Kvitsøy som sted. Dette bidrar til å «internalisere» stedets særegenheter og få en dypere forståelse for befolkningens verdensbilde. Reisen gikk via

tog fra Oslo Sentralstasjon til Stavanger togstasjon, og deretter hurtigbåt fra Fiskerpirterminalen. På grunn av øyas størrelse var det ikke behov for bil.

5.6 Behandling av empirisk materiale

Utvalget av intervjusubjekter ble valgt ut ifra deres agens innad i kommunen. ANT-feltet har vært toneangivende i utforskningen av de ulike trådene som virker på hverandre. Aktørnettverketeori-studier benyttes stadig oftere innenfor planlegging, særskilt for å avdekke både menneskelig og ikke-menneskelige aktørrelasjoner (Tietjen & Jørgensen, 2018). Aktører som Rogfast har tatt en uformell størrelse i oppgaven, da den oppfattes som en «krise», ikke i uttrykk for en apokalypse eller samfunnsomveltning, men et slags hamskifte. Det er også aktører som har virket på øya utenfra fra alle nivåer: nasjonalt og regionalt. Disse har dermed blitt tatt med i beregningen.

I bearbeidelsen av det empiriske materialet var målet å komme fram til kunnskap og informasjon som svarer til de tre underproblemstillingene, der det høyere målet var å skape generaliserbar kunnskap om samarbeid for bred verdiskaping. Generalisering dreier seg om *overførbarheten* til et gitt stykke kunnskap; hvorvidt den kan anvendes eller påføres andre felt med eller uten lignende omstendigheter. Guba og Lincoln hevder at generalisering ikke er mulig i samfunnsforskning, ettersom at den sosiale verden ikke er regjert av lover. De foreslår begrepet «arbeidshypotese»: en tentativ, svært situasjonsbestemt hypotese som kan anvendes dersom man, med sikkerhet, kjenner overførbarheten som akseptabel til bruk for visse andre omstendigheter. Likevel hevder proponenter av kvalitativ forskning at motstanderne har en «snever forståelse av representativitet. Metodeteoretikere påpeker fremdeles viktigheten av å være konsekvent der det gjelder representasjon, fra starten til slutten av en forskningsprosess (Nadim, 2015).

5.7 Reflekterende erindringer

I retrospekt har metodene jeg har brukt vært egnede til å gi et godt inntrykk av samarbeidssammene på øya. Fokuset har alltid hvilt på nøkkelindividene, og dermed har det vært nødvendig å undersøke hvem som har samvirket med hverandre. Båndene mellom kommunen og samarbeidsprosjektene som går i bane rundt den har vært tydelige å se, og derfor har det ikke vært vanskelig å kartlegge hvilke aktører som

er viktige å snakke med. Det kan vanskelig tales om en snøballmetode ved innsamlingen av data, men det interne landskapet har alltid endret seg fra det ene intervjuet til den andre. Ofte har intervjuene handlet om hvordan aktørene har forholdt seg til ikke bare kommunen, men også til innbyggerne. Det har gitt et interessant bilde av befolkningen, hva dets håp og redsler er, hva som opptar dem og hva de anser som viktig.

Ut ifra de samtalene jeg hadde selv med øyas beboere sprikte opinionen, og én kunne se omrisset av flere sosiale trekk med opphav i øyas avskjermede karakter. Mens jeg gikk til Ydstebø gjennom et nabolag dukket nysgjerrige ansikter opp bak gardinene, før de forsvant like fort. Det første spørsmålet jeg fikk i kassen på Coop Ydstebø var følgende: «Hyttefolk?». Jeg forklarte at jeg har et forskningsprosjekt på øya, hvilket fremprovoserte stigende øyenbryn i overraskelse. På vei langs en mørk vei til Leiasundet stanset en mann, så på oss et par sekunder og spurte som så: «Hva er dere for noe?». Mannen så fortvilet på meg over at noen skulle forske på noen «på denne holmen». Jeg lærte senere at «holmen» absolutt ikke var noen kjæle navn på øya. Det var snarere et nedsettende ord, ofte brukt i den konteksten at Kvitsøy er et isolert sted. Et 'annet sted' enn resten av det travle fastlandet. Disse uformelle samtalene har ikke saklig tyngde i et så akademisk tema som 'bred verdiskaping'. Likevel har de uformelle samtalene vært viktige for å danne det fullstendige bildet av øyas positive og negative fasader; og har mest sannsynligvis også virket på oppgavens helhet.

Det må nevnes at intervjuene på Kvitsøy ble holdt vel vitende om at dette var en kommune hvor en mer «oppdatert» fortolkning av samarbeid og medvirkning har slått rot bare de siste årene. Ingen av de store prosjektene har blitt realisert ennå, men de resultater som oppgaven har gravd opp forteller om sterke ambisjoner, mål og mobilisering, og kanskje det viktigste og mest «skjebnesvangre» stadiet i enhver kommunes stedsutviklingsprosjekt. Dermed er resultatene ikke noe vi kan se på for å vurdere og drøfte hva kommunen har gjort, men hva de gjør akkurat nå. Disse resultatene etterfølger teorikapittelet, hvor vi skal undersøke den dagsaktuelle teorien ved kulturarv, kollaborativ planlegging og bred verdiskaping.

6 Casebeskrivelse

I casebeskrivelsen tilhørende denne masteroppgaven er det benyttet diverse kilder som gjengir en kort men konsis beskrivelse av Kvitsøy som geografisk enhet, kommune og samfunn og dets historie.

For noen hundre millioner år siden kolliderte Grønland med Norges fastland og resulterte i et skyvedekke bestående av vulkansk ambfibolitt, marmor og kleberstein. I kvartærtiden ble Kvitsøy most nedover av en rekke isbreer, og mens den hevet seg i etterkant var den dekket av hav. Dette har gitt avsetninger av marin sand og leire, hvilket har gitt gode forutsetninger for landbruk (Gjessing, 1978). Som det første stedet på det norske fastlandet der isen trakk seg tilbake er det mest sannsynligvis også et av de første bosetningene i Sør-Norge (TRAFO Arkitektur, 2022). Kvitsøy, som i dag ligger under Rogaland fylkeskommune, er den største øya i en større øygruppe på 167 øyer, holmer og skjær som ligger i havgapet utenfor Stavanger.

Figur 4: Kvitsøy kommune. Fra norgeskart.no.

De første synlige tegnene til menneskelig aktivitet kan regnes tilbake til jernalderen, der øyas strategiske situasjon gav gode forutsetninger for å kontrollere skipsferdsel langs kystlinjen (TRAFO Arkitektur, 2022). Et steinkors på Krossøy, reist en gang mellom 800 til 900-tallet, ble vitne til et forlik mellom Erling Skjalogsson og Olav den Hellig, dokumentert i Snorresagaen (Kvitsøy kommune, 2019b). På slutten av 1700-tallet økte hummereksperten fra Kvitsøy betraktelig, og hummeren gikk til markeder i England, Frankrike, Nederland, Belgia, Tyskland og Danmark. De aller første hummerparkene ble bygget rundt årsskiftet 1900. Hummerparker er takkonstruksjoner som holder temperaturen mer stabil for mellomlagring av hummer før eksport (Kvitsøy kommune, 2019b)

Figur 5: Kvitsøy kommune. Fra norgeskart.no.

I totalt areal er Kvitsøy kommunen den minste kommunen i Norge med 6,29km². Husene ligger klyngevis langs veien og kysten. Det største befolkningscenteret er Ydstebøhamn, hvor pakkehus, brygger, naust og våningshus ligger tett på vannet. Det andre er Leiasundet, øyas andre havn, strukket rundt et sund overvåket av et tusen år gammelt steinkors. Rundt 500 innbyggere bor på øyas areal på 6,29kvm, og én kan gå tvers over øya i løpet av en halvtime. Rundt 167 øyer ligger rundt Kvitsøy, noen bebygget av gamle arbeidsboliger, samt øyas mest unike innslag: hummerparkene. De mektige trekonstruksjonene kan gi plass til flere ti tusen hummer under seg. Noen av disse kolossene, gitt navnet «havets katedraler», har blitt revet, men betongmurer står

igjen som kulturminner. Kvitsøy, som i 2017 vant en pris for kulturlandskap, har også avlet frem «Kvitsøylammet» - en egen merkevare. Kulturlandskapet står i en sårbar posisjon da flere gårder står uten beboere og drivere.

Figur 6: Beitemark ved Leiasundet i februar. Eget foto.

Figur 7: Mot Haganeset. Eget foto.

Kvitsøy kaller seg «perlen i havgapet». Været snur og vender på seg i løpet av dagen. Iblant kan det virke som om at resten av verden stadig vekk plutselig krymper og utvider seg: det ene øyeblikket får én se helt til lysene på fastlandet, men så forsvinner den; nærmest som om øya, ved egen vilje, har flyttet på seg. I nattemørket sender fyrtårnet sin lysstråle utover mot skipene på horisonten, og skimtes som gjentakende lysglimt i kjøkkenvinduet.

Et av Kvitsøys særpreg er bygningsstrukturen langs vannkanten bestående av sjøhus, naust og brygger. Det er et stykke kystkulturarv som forteller om befolkningens historiske arbeidsplass: havet. I dag jobber fremdeles under en femtedel av befolkningen med fiskeri, men ferdsel på havet er fremdeles en stor fritidsaktivitet. Den allmenne tilstanden på sjøhusene er variabelt. Mange har ikke blitt ivaretatt og forfaller, mens andre sjøhus har blitt omgjort til boliger og har mistet sin opprinnelig karakter (TRAFO Arkitektur, 2022).

Figur 8: Sjøhusbebyggelse i Ydstebøhamn. Eget foto.

Figur 9: Strandsitterbebyggelse i Ydstebøhamn. Eget foto.

Øya er sitt eget vesen der ute i havet, men er i ferd med å bli forvandlet til fastland. I 2030 kan innbyggerne kjøre inn i en tunnel og dukke opp utenfor Stavanger sentrum på under et kvarter. Dette er en halvtimes nedskjæring i reisetid, og frigjør innbyggerne fra de tretten daglige ferjeavgangene. Kommunens offentlige plandokumenter viser regelmessig til tunnelens mange muligheter og utfordringer: Kvitsøy blir liggende midt i et utvidet bolig- og arbeidsmarked, og vil bli mer attraktiv som bosted. Spenningen mellom vekst og utbygging versus kulturminne- og landskapsvern vil merkes tydeligere (Kvitsøy kommune, 2019a).

Ifølge SSB er folketallet på 535 innbyggere med en marginal overvekt av 50- til 59-åringer. Det ble født 1 person og det døde 4 i 2022, og kommunen har vokst med 14 individer. Det er femten personer med innvandrerbakgrunn, og alle er fra Tyskland. Hovedparten av befolkningen jobber i sekundærnæringer, tjenestenæringer og helse- og sosialtjenester. En av fem innbyggere jobber med jordbruk og fiskeri, og en fjerdedel av

kommunens befolkning pendler med ferje for å nå arbeidsplasser. Kvitsøy kommune har femten foreninger, blant annet et historielag, idrettslag og båtforening (SSB, 2023).

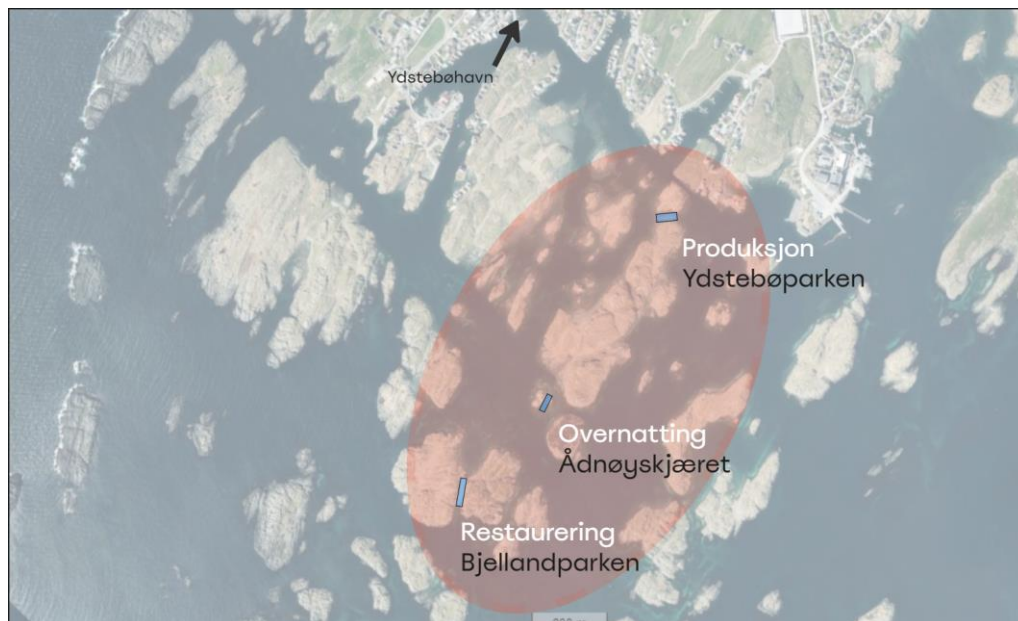
7 Empiri

Den første underproblemstillingen lyder som følger: «Hvordan samarbeider de ulike aktørene på Kvitsøy på kulturmiljøfeltet for å bidra til stedsutvikling?» . Dette kapitlet er en gjennomgang av samarbeidet som foregår og har foregått mellom ulike aktører.

1. «Havets katedraler» - utvikling og restaurering av hummerparkene. Tre profesjonelle aktører inkludert kommune.
2. Ivaretagelse av sjøhusbebyggelse. Samarbeid med profesjonell stedsutviklingsaktør og historielaget.
3. Historiske fartøyer og offentlig kunstprosjekt. Samarbeid med lokale næringer rundt stedsutvikling og verdiskaping.

7.1 Hummerparkprosjektet «Havets katedraler»

Prosjektet «Havets katedraler» er et verdiskapingsprosjekt med både offentlige og private aktører involvert. Sør for Ydstebøhamn står tre hummerparker, eid av tre respektive grunneiere: Bjellandparken AS, Stavanger Turistforening og Karmsund Maritime AS. Målet er å utvikle hummerparkene, fornye bruksområdene og bidra til stedsutvikling på Kvitsøy.

Figur 10: oversikt over hummerparker. Bakgrunn fra norgeskart.no.

Ole Christian Meldahl kjøpte hummerparken «Bjellandparken» i 1996 og stiftet Bjellandparken AS. Da forholdt kommunen seg negativ til innsendte forslag til et restaureringsinitiativ. I våren 2020 brakte eieren temaet om restaurering igjen opp med kommunens administrasjon, og ordføreren plukket opp tråden: «Men så var det Stian som hørte om dette, var ute og padla og kom innom og gikk i dialog». Kvitsøy kommune tok formell kontakt med de eierne av hummerparkene i 2021.

Daglig leder i Stavanger Turistforening, Preben Falck, fortalte at de fikk en henvendelse fra Kvitsøy kommune om at de hadde behov for et overnattingstilbud innenfor friluftsliv. Turistforeningen responderte positivt.

«Vi var ute i flere runder og så på flere alternativ. Kommunen hadde før med noen som ville bygge hotell på Grøningen. De ville finne alternativ til dette hotellprosjektet. Min vurdering var at det ikke var spennende å være inne i bebyggelsen. Det var å lete etter noe som var mer unikt og mer i turistforeningens ånd.»

-Preben Falck

Det viser seg at kommunen tidligere ønsket seg alternativer til et hotell. I stedet for å være inne i bebyggelsen inngikk Turistforeningen i en opsjonsavtale med grunneier av én av hummerparkene, Ådnøyskjæret, der kun murene står igjen. Planen er å konstruere et overnattingstilbud der én kan padle ut, overnatte under et arkitekttegnede «skall», ta med seg en hummer fra Ydstebøparken neste dag og få den tilberedt på restaurant

Grønningen. Grønningen er en sommeråpen restaurant som baserer seg på lokale råvarer. Den tredje prosjektpartneren, Karmsund Maritime AS, som eier Ydstebøparken, er en hummerpark fremdeles i drift.

Etter råd fra kontaktperson for kulturminner i Rogaland Fylkeskommunen brakte kommunen med hummerparkprosjektet til Riksantikvaren, som rådet prosjektet å utvide omfanget på hummerparkprosjektet.

«Så, i løpet av høsten '21 tok vi kontakt med seniorrådgiveren hos Riksantikvaren og presenterte hummerparkprosjektet med de tre parkeierne. Han utfordret oss om å heve blikket, tenke hele Kvitsøy, hele kulturmiljøet. Han dyttet på oss DIVE-analysen og sa 'dette må dere gjøre'. Det gjorde vi, og det er vi glade for.»
-Stian Giil Bjørsvik, ordfører Kvitsøy kommune

I tillegg til at Riksantikvaren utfordret kommunen til å omfatte kulturmiljøet i hummerparkene bestilte de en DIVE-analyse av Trafo arkitekter.

Sjefen i Bjellandparken AS og daglig leder i Stavanger Turistforening opplever samarbeidet som svært givende, og særlig daglig leder i turistforeningene påpeker at et slikt samarbeid «aldri ville gått i en stor kommune». I begynnelsen var møtene var svært uforpliktende og var hovedsakelig ment å holde initiativet gående. Det var møte hver uke med nye oppdateringer, og kommunen trakk frem kontakter i fylkeskommunene som bidrar med kompetanse og midler. Slik har ordføreren vært lokomotivet i samarbeidsprosjektet.

«Kommunen har vært eksepsjonelt ryddig. Kommunen har satt opp møter med alle aktørene. Men bare «nå møtes vi» også tar men en oppdatering. Det finnes ordninger hvor man kan søke penger – kalibrering – kunnskap. I et møte er alle profesjonelle – jeg gjør det fordi jeg vil få til noe (...) Ordføreren har sørget for at det er framdrift. En veldig imponerende innsats.»
-Ole Christian Meldahl, Bjellandparken AS

Det indikeres at kommunen ikke nødvendigvis har satt av mål til hver møte, men har hatt større fokus på å bygge kontakt mellom aktørene.

«Samarbeidet har ikke vært utfordrende. Det har vært enestående. Spesielt: kommunen tok initiativet, og ordføreren er pådriveren. Sånn er det aldri i andre prosjekter. God på å integrere prosjektet inn i en større helhet.»
-Preben Falck, Stavanger Turistforening

Bjellandparken skal etter planen restaureres etter lokal byggeskikk, Turistforeningen skal bygge overnattingsfasiliteter, og den siste parken, Ydstebøparken, fokuserer på å utvikle seg som lokal hummerprodusent. Ordføreren forteller om juridiske kompleksiteter angående oppdrett av et fredet dyr som hummeren, men at det forskes på oppdrett fra yngel til porsjonshummer.

7.2 Ivaretagelse av sjøhusbebyggelse

I gjeldende arealplan for Kvitsøy kommune er det markert en 'hensynssone for kulturmiljø' H570 for det historiske bygningsmiljøet samt sjøhusene i Ydstebøhamn.

I motsetning til hummerparkprosjektet er spørsmålet om ivaretagelse av sjøhusene i Ydstebøhamn og Leiasundet preget av usikkerhet. Kvitsøy kommune har, som uttrykt i kommuneplanen 2019-2030, ønsket utvikling i en balanse mellom utvikling og bevaring. Likevel er det uttrykket fra kommunens side at sjøhusbebyggelsen ikke er sikret nok.

Hvis man stiller spørsmålet: «Er det viktig å ta vare på sjøhusbebyggelsen på Kvitsøy?»: ja. Det synes alle. Men når det kommer til enkeltsaker, så tillater en seg selv å gjøre at «dette ble ikke helt sånn det skulle vært». Men okei, det ble en spesiell sak eller hva - men hvis alt fortsetter i dette tempoet her blir kulturmiljøet ødelagt, og deler av det er allerede ødelagt. Men det går an å få en ny start. Det som er ødelagt skal en dag restaureres.

-Stian Giil Bjørsvik

Han mener at grunneierne på sjøhusene er enige i at de må bevares. Likevel benytter sjøhuseierne seg av råderetten på en måte som ordføreren opplever som uheldig, og totalt sett opplever han at kulturmiljøet forvitrer. Kulturminneplanen løfter frem flere lag og foreninger som vedlikeholder og restaurerer kulturminner, blant annet Historielaget. Medlemmer av Historielaget var med i ressursgruppen for planarbeidet rundt kulturminneplanen, og laget ble beskjeftiget av målet å kartlegge krigsminner. Lederen for Historielaget, forteller om en kommune som ofte tar kontakt og inviterer til ulike samarbeid. «Ordføreren selv er medlem av historielaget. Han har lett for å lene seg på oss, hvis det er et eller annet. Det er greit; hvis det er mulighet så stille vi med.» Historielaget er investert i formidling av krigshistorie og lokal kulturhistorie. Samtidig påpekes grenser for foreningens kompetanse, særlig vedrørende bygget kulturarv: «Vi har ikke involvert oss så mye i bygningsstrukturen. Samarbeidet med kommunen har ikke vært at de har spurt oss om noen bygning (...) Vi har ikke mer kompetanse til det.»

Lys i Gamle Hus (LIGH) er et pilotprosjekt i regi av Fortidsminneforeningen som forsøker å bidra til restaurering og gjenaktivering av gamle hus. Prosjektet har stor erfaring innen bygningsvern, tilskuddsordninger og setter lokal forankring svært høyt. Ordføreren på Kvitsøy, under et verdiskapingsprosjekt på Teams, kom i kontakt med Bianca Wessel, leder for Lys i Gamle Hus. De ble enige å innpasse Kvitsøy i pilotprosjektet LIGH. «Da gikk det slag-i-slag, så fikk vi en politisk prosess på det. Da ble de ønsket velkommen inn». Helene Hansen, en lokal Kvitsøyboer, ble ansatt sommeren 2022 og første presentasjon for øyfolket foregikk november samme år.

Målet med møtet var å forankre prosjektet lokalt, et prosjekt hvor vi ønsker å bygge nedenfra og opp; et grasrotprosjekt, en bevegelse som vi ønsker å skape lokalt. Da er det viktig å skape de møteplassene.

-Bianca Wessel, LIGH

Kvitsøy kommunes samarbeid med Lys i Gamle Hus kjennetegnes av et felles behov for å bevare sjøhusene. Arbeidsfordelingen er todelt: Lys i Gamle Hus arbeider med medvirkning og har kontakt med grunneiere angående muligheter for ivaretagelse og utvikling av eldre bebyggelse, og kommunen står, ifølge Bianca Wessel, «på sidelinjen og kan hoppe inn og bidra om det er søknader om tilskudd og tiltak i sammenheng med bygningsdelen, byggevern og det vi driver med.» Kommunen har også vært delaktig i designspørsmål om hvordan f.eks. et pakkhus i Ydstebøhamn skal utformes. I starten av februar 2023 begynte Helene Hansen en medvirkningsprosess for å få innspill til ulike alternativer i mulighetsstudien for pakkhuset. Historielaget har også vært med i bildet.

Da hadde jeg og Stian en medvirkningsprosess nå i starten av februar, det er egentlig å steke vafler og koke kaffi, så hadde vi hengt opp litt forskjellige ark om hvordan det har vært og det å være i de forskjellige stadiene som studien foreslår.

-Helene Hansen, LIGH

Helene Hansen har vært aktiv i kulturmiljøet før hun ble ansatt av Lys i Gamle Hus. Hun forteller om et nyansert meningslandskap. Hun medvirket tidligere i en analyse hvor det ble konkludert med at sjøhus ikke bør reises av utseendemessige årsaker. I etterkant mottok hun telefoner fra lokale som ikke hadde samme oppfatning som henne.

Men så fikk jeg et par telefoner der folk lurer på «hva i all verden» jeg holder på med. Om jeg egentlig vet hva det betyr og sånne ting (...) «Man skal få lov til å bygge hva man vil og gjøre

sjøhus om til bolig, men det skal være fritt fram. Uansett er det ingenting unikt med Kvitsøy.»

Det var en som ringte faktisk til meg og hadde et behov for å si dette.

-Helene Nordbø, LIGH

Bianca i LIGH påpeker at de «ikke bare er ute etter klapp og ros og kakespising», men at de skal belyse underliggende problemer og konfliktpunkt i lokalsamfunnet.

Møteplassen er et viktig redskap for å bygge lokal forankring.

Når jeg sier skape møteplasser er det ikke bare innbyggere, men også lag og foreninger som skal samles, enes og jobbe med noen. LIGH er et veldig greit mål som man kan enes om å jobbe inn mot sammen, om det da er håndverkermiljøet, historielag, kystvenneforening eller bare er lokalbefolkningen – så er det en felles plattform man kan møtes på.

-Bianca Wessel, LIGH

7.3 Historiske fartøyer og offentlig kunstprosjekt

Kvitsøy kommune har, i tillegg til hummerparkprosjektet og sjøhusbevaringsambisjonene, samarbeidet med ulike aktører i tilknytning andre verdiskapingsmuligheter. I 2023 skal en nyrestaurert ferje, M/S Skudenes settes i ferjedrift mellom Kvitsøy, Skudenes og Stavanger:

«Det kan forhåpentligvis være et tilbud og en identitetsbekreftelse, på en måte, særlig den dagen fergen slutter å gå. Allmenheten skal kunne komme til Kvitsøy sjøveien. Det er ekstremt viktig.»

-Stian Gil Bjørsvik, Kvitsøy kommune

Ferjeleiet er ikke den eneste historiske forbindelsen til havet som Kvitsøys ordfører anser som viktig. Kvitsøy har historisk vært, og er fremdeles, et viktig ledd av loshistorieformidlingen i regionen. Derfor har Kvitsøy kontakt med en venneforening for en losbåt for å få den i drift.

«Loshistorien er særegen for Kvitsøy òg. Vi har en losformidlingssentral i dag som er operativ. Vi har avtalt et møte med venneforeningen for å få den forretningsmessig i drift, en modell for å sikre aktivitet og inntekt.»

-Stian Gill Bjørsvik, Kvitsøy kommune

I søknaden til Riksantikvaren er det erklært et mål for å knytte fartøyene opp mot andre kulturmiljøområder: «En aktiv bruk av Kvitsøybåter opp mot aktiviteten på Grøningen

og i hummerparkene ville gitt historiefortellingen og opplevelsen av området en ny dimensjon» (Kvitsøy kommune, 2023).

«Havet gir og havet tar – tatt av havet» er et samarbeidsprosjekt initiert av Historielaget om å bygge et monument for havets falne. Dette er arbeidet med i tre år og pågår med å finne lokalisering. Prosjektet er finansiert av Kunst i offentlig rom (KORO).

Kommunen så dette som et viktig innspill i tråd med historie og det maritime livet som representerer Kvitsøy, og sammen med representanter fra historielaget så en videre på ideen og innspillet. Spesielt også med tanke på at Kvitsøy ikke har fast kunst i offentlig rom (Kvitsøy kommune, u.å.)

Kommunen har, gjennom ordføreren, vært opptatt med å knytte kontakter til diverse organisasjoner, foreninger og kontaktpersoner innad i kommunen og utad.

7.4 Fremtidige samarbeidsvisjoner

Kommunen gir en pekepinn på fremtidige samarbeidsmål via en søknad til verdiskapingsarbeid på kulturmiljøområdet datert 2023. Det gjennomgående mønsteret er et økt ønske om samarbeid med reiselivsaktører som fasiliteterer friluftsmessige, kulturelle og gastronomiske opplevelser, i tillegg til museer både i og utenfor Kvitsøy. «Kultursentrum Grønningen 2.0» står som et større ønsket samarbeidsprosjekt som knytter tråder til flere aktører innenfor restaurant og underholdningssektoren og som skal nyttiggjøre seg av synergiene som oppstår (Kvitsøy kommune, 2023).

7.5 Kulturmiljøets planmessige situasjon

Denne seksjonen skal gjennom disse dokumentene i korte trekk:

1. Gjeldende arealplan, vedtatt i kommunestyret 15.12.2020
2. Kulturminneplanen, vedtatt i kommunestyret 19.02.2019.
3. DIVE-analyse, ute på høring.

7.5.1 Sammenligning av arealplaner

I gjeldende arealplan for Kvitsøy kommune er det markert en 'hensynssone for kulturmiljø' H570 for det historiske bygningsmiljøet samt sjøhusene i Ydstebøhamn. Det er også markert H570. Det er en utvikling fra utgått arealplan fra 2012, hvilket kun

hadde markert H730 – båndlegging etter lov om kulturminner - for visse steder, for eksempel Kvitsøy kirke og enkelte kulturminner. Gjeldende kommuneplan har fremdeles båndlagte soner for enkelte kulturminner, men nå hensynssoner for Ydstebøhamn, Skjæravågen, Naustvollvågen og Leiasundet.

7.5.2 Kulturminneplan

I Kvitsøy kommunes kulturminneplan er det lagt frem to ulike prinsipielle spørsmål: hvilke kulturminner finnes på Kvitsøy og på hvilken måte ønsker man å ivareta og bruke kulturminnene? Arbeidet ble utført i samarbeid mellom politikere, historielaget og innbyggere på Kvitsøy. Selve dokumentet er en kategorisk gjennomgang av diverse kulturminner, deres historie og betydning. Hensynssonene for kulturmiljøet blir også behandlet, men den gir, i motsetning til planbestemmelsene, en beskrivelse av oppgavene for hensynssonene. For hensynssone i reguleringsplanen for Ydstebøhamn gjelder følgende:

- Sikre en harmonisk videreutvikling av det tette bygningsmiljøet i Ydstebøhamn
- Sikre bevaring av verneverdige enkelthus og bygningsmiljøer
- Legge til rette for ny bruk av verneverdige bygninger
- Sette rammer for tilpasning av ny boligbebyggelse

For Leiasundet gjelder følgende oppgaver for reguleringsplan:

- revitalisere Leiasundet som boområde
- sikre bevaring av verneverdige enkelthus og bygningsmiljøer
- legge til rette for bruk av verneverdige bygninger
- legge til rette for ny boligbebyggelse

7.5.3 Planstrategi 2020-2024

Planstrategien er utarbeidet med hensikt å «klargjøre hvilke planoppgaver kommunen bør starte opp med eller videreføre for å legge til rette for en ønsket utvikling i kommunen». Ethvert kommunestyre skal, senest innen ett år etter konstituering, utarbeide en planstrategi som skal identifisere og drøfte strategiske alternativer til samfunnsutvikling. Dette involverer blant annet arealbruk og miljøutfordringer.

Kvitsøys planstrategi for 2020-2024 legger FNs bærekraftsmål til grunn. Den hevder også at gode planer har sin forankring i

«lokale naturgitte, strukturelle, sosiale og kulturelle forutsetninger, samt engasjement og medvirkning fra kommunens innbyggere, næringslivet, frivillige organisasjoner og andre interessenter. Det er kommunestyrets ansvar å sikre et sterkt lokalt eierskap i kommuneplanen og andre vedtatte politiske planer».

Planstrategien angir et behov for nye planer, samt revidering av et utvalg planer. Ett av disse er en byggeskikk og estetikkveileder. I dokumentet «Søknad om tilskudd til verdiskapingsarbeid på kulturmiljøområdet», en søknad som er sendt til Riksantikvaren som en del av verdiskapingsprosjektet 'Levende kystkultur', står følgende tilleggsinformasjon om en fremtidig byggeskikk- og estetikkveileder:

Det er ennå ikke tidfestet når den skal være på plass, men det vil være viktig at man i arbeidet med reguleringsplanene har i mente at det også skal utarbeides et pedagogisk verktøy for de som ønsker å gjennomføre tiltak i de aktuelle områdene. Det bør i den forbindelse også vurderes og utredes hvordan den praktiske veiledningen skal bli ivaretatt (Kvitsøy kommune, 2023)

Ifølge kommunens søknad om tilskudd til verdiskapingsarbeid på kulturmiljøområdet finnes det en eksisterende veileder titulert «Bygging på Kvitsøy» utgitt i 2003, men denne er ikke allment tilgjengelig.

7.6 Oppsummering av resultater

Kvitsøy kommune har i løpet av årene styrket samarbeidet med lokale aktører for å møte kommunens fremtidsvisjon. "Havets katedraler" er et samarbeidsprosjekt mellom private og offentlige aktører som har som mål å utvikle hummerparkene sør for Ydstebøhamn og bidra til stedsutvikling på Kvitsøy. Stavanger Turistforening inngikk en avtale med grunneieren av Ådnøyskeret for å konstruere et overnattingstilbud med en arkitekttegnet "skall". Riksantikvaren rådet kommunen til å utvide omfanget på hummerparkprosjektet og bestilte en DIVE-analyse fra Trafo arkitekter. Kommunen har fokusert på å bygge kontakt mellom aktørene og Bjellandparken skal restaureres etter lokal byggeskikk, Turistforeningen skal bygge overnattingsfasiliteter, og Ydstebøparken fokuserer på å utvikle seg som lokal hummerprodusent.

Kvitsøy kommune har en hensynssone for kulturmiljø som inkluderer sjøhusene i Ydstebøhamn, men det er usikkerhet rundt ivaretagelse av sjøhusene. Ordføreren opplever at kulturmiljøet forvitrer og grunneiere på sjøhusene benytter seg av råderetten på en uheldig måte. Historielaget er beskjefteget med målet om å kartlegge krigsminner og har ikke involvert seg mye i bygget kulturarv. Lys i Gamle Hus (LIGH) er et pilotprosjekt i regi av Fortidsminneforeningen som forsøker å bidra til restaurering og gjenaktivering av gamle hus, og Kvitsøy kommune har inngått et samarbeid med LIGH for å bevare sjøhusene. Arbeidsfordelingen er todelt, der LIGH arbeider med medvirkning og kommunen står på sidelinjen og kan bidra om det er søknader om tilskudd og tiltak i sammenheng med bygningsvern. I tillegg har kommunen planer om å innlemme nyrestaurerte farkoster som M/S Skudenes og Losbåten inn i samarbeidsprosjekter i næringslivet. Søknaden til Riksantikvaren indikerer et ønske om styrket samarbeid med reiselivsaktører fra og med 2023.

Figur 11: Mot Leiasundet. Eget foto.

8 Diskusjon – rammer for videre samarbeid

Denne oppgaven har som mål å undersøke hvordan samarbeid for ivaretagelse og verdiskaping på kulturmiljøfeltet kan bidra til stedsutvikling på Kvitsøy. Vi har sett funnene som viser hvilke roller som kommunen tar i samarbeidsprosjekter: som

initiativtager og tilrettelegger. Kvitsøy kommune søker aktivt etter samarbeidspartnere i flere aspekter av samfunns- og arealutviklingen, for eksempel Lys i Gamle Hus.

Verdiskapingsprosessen rundt hummerparkene viser tegn til profesjonelle utøvere som har tilsvarende visjoner og samarbeidsvilje, men kommunen møter utfordringer i ønsket om å effektivt ivareta sjøhusbebyggelsen i tråd med kommuneplanen.

Før vi tar for oss andre underproblemstilling: hvordan kommunen kan bidra til tydeligere rammer for videre samarbeid på kulturmiljøfeltet, så skal vi undersøke hvordan samarbeid for ivaretagelse og verdiskaping har bidratt resultatvis og potensielt kan bidra til stedsutvikling, i lys av teori og eksisterende erfaringer fra andre prosjekter og samarbeidsrom.

8.1 Kommunens rolle i verdiskapingsprosjektene

I hummerparkprosjektet «Havets katedraler» har ordføreren tatt særskilt rolle som mellomromsaktør og skaper aktivitet i samarbeidsrommet gjennom møtevirksomhet og adgang til kompetanse f.eks. Riksantikvaren og Kulturminneforeningen. Kommunen har, i stedet for å f.eks. bruke dets organisatoriske tyngde til å skyve prosjektet i en bestemt retning, benyttet seg av en mer tålmodig og uformell møtevirksomhet – som vist i hummerparkprosjektet, der kommunen har invitert til uforpliktende møter for å holde løpende kontakt. Dette har vist seg å være gunstig for samarbeid og dialog, som også var tilfellet i Shorefast Foundation. Sistnevnte er ikke en politisk og administrativ enhet som Kvitsøy kommune, men de representerer begge to ressurssterke aktører med et klart ønske om samarbeid for stedsutvikling. Også Arendal har hatt god suksess med en uformell «finn-veien-mens-du-går»-framgangsmåte. Forskjellen fra Kvitsøy kommune og overnevnte eksempler er det faktum at Kvitsøy kommune jobber med tre profesjonelle aktører. Derfor kan det ikke med en gang tilsies at framgangsmåten Kvitsøy kan anvende en lignende modell i andre prosjekter som involverer frivillige aktører.

Kommunen har ikke bare sett muligheter for samarbeid innad i kommunen, som nevnt over med Havets katedraler, men også for samarbeid utad. M/S Skudenes, en gammel ferjebåt spesialkonstruert for det omliggende farvannet Kvitsøy, Skudenes og Stavanger, skal igjen settes i drift på sommertid. Ordføreren nevner muligheter for bruk av denne båten i samarbeid med kulturmiljøet på Kvitsøy, men også mulighetene for å – via båten

– strekke samarbeidet ut over kommunegrensa til Skudeneshavn. Denne havnen, som ligger på Karmøy, har lignende omstendigheter som Kvitsøy f.eks. kystkulturarv og trehusbebyggelse.

8.2 Samarbeid for bred verdiskaping på Kvitsøy

Kvitsøy er i samarbeid for stedsutvikling med et utvalg aktører: særlig hummerparkene, som ordføreren omtaler som de viktigste samarbeidspartnere. Her skal vi se hvordan samarbeidet føyes under bred verdiskaping, og hva slags muligheter og utfordringer som er knyttet til prosjektet.

Figur 12: Diverse synergier. Diagram basert på Haukeland og Brandtzæg (2019). Motiv: Arkitektkontoret Schelderup & Gram.

Kvitsøys hummerparkprosjekt viser mulighetene som aktørsamarbeid rundt lokal kulturarv kan tilby i den sosiale, kulturelle, naturmessige og økonomiske dimensjon. Fram til nå har samarbeidet for hummerparkene vært preget av åpenhet og gjensidig avhengighet jf. Habermas tvangsfrie diskurs (Amdam, 2018). Aktørene beskrev møtene som ordføreren holdt, som åpne og uten en etablert dagsorden, som kanskje har bidratt til at aktørene fikk samlet seg rundt en klar visjon fra starten for hvordan hummerparkprosjektet skulle se ut. Dette fostrer samarbeidsvilje og eierskap blant alle aktører involvert. Samarbeidsprosjektet ligger innenfor trippel-helix-modellen: privat, offentlig og fylkeskommunen som kompetansesektor er involvert. Inkluderingen av

frivillig sektor innebærer store fordeler i arbeidet og vil diskuteres løpende ((Haukeland & Brandtzæg, 2019; Løkka et al., 2021).

Som en særegen opplevelse er det en sterk ressurs i en kommune som drive stedsutvikling. Hummerparkene, som emblem på øyas kulturhistorie, vil bli mer offentlig for øyas befolkning så vel som besøkende. Samtidig ligger det klare turistindustrielle hensyn til hummerparkutviklingen. To av hummerparkene er private bedrifter, og ett av dem er eid av Turistforeningen. I tillegg er det flere forskere som påpeker at reiselivsrettede investeringer ofte har begrenset økonomisk nytte for de fleste segmenter i samfunnet med unntak av nærings- og servicebedrifter (Hansen et al., 2022). Haukeland og Brandtzæg fremhever aktiviteter tilknyttet formidling og tilrettelegging som vesentlige bestanddeler av kulturell verdiskaping: synliggjøring, involvering, deltakelse og ansvarliggjøring er suksessfaktorer (Haukeland & Brandtzæg, 2019). En utfordring, i denne sammenhengen, vil være å undersøke mulighetene for hvordan lokalbefolkningen kan involveres i større grad for å få nytte av hummerparkprosjektet, ut ifra overnevnte suksessfaktorer. Gjensidig avhengighet med frivillige foreninger, som øya allerede har et godt miljø for, kan være viktige faktorer for å skape mening og bedre helse blant frivillige, som Løkka fremhever i hennes studier om frivilligheten rundt kulturvern (Løkka et al., 2021), som også vil bidra til sosial verdiskaping. Tietjen og Jørgensen har sett positive virkninger fra deres studie av stedsutviklingsarbeid på Bornholm der kollaborative designintervensjoner bidro til dypt lokalt eierskap til nye fysiske tiltak, hvilket bidro til motstandsdyktig engasjement rundt fremtidig utvikling (Tietjen & Jørgensen, 2018).

Hummerparkene vil gi økonomiske ringvirkninger med lokale bedrifter på øya som baserer seg på øyas særpreg, f.eks. service- og reiselivsaktører. Bjellandparken, som vil forbli i eie av den private aktøren, skal restaureres i tråd med tradisjonelle teknikker forbundet med hummerparker. Sett i sammenheng med Lys i Gamle Hus-ledernes prosjekt med å bygge et miljø med håndverkere, og således gjøre kompetanse om byggeskikk mer tilgjengelig, kan Bjellandparken bli et midlertidig men effektivt senter der lokale krefter kan samles for å rekonstruere og vedlikeholde parken. Kommunens rolle i dette arbeidet er å bidra med f.eks. søknadsskriving for å få dekket finansielle

behov eller benytte seg av kontakter i fylkeskommunen for å hente inn ekstern kompetanse.

M/S Skudenes, ferjen som skal restaureres til 2023, gir en mulighet til å skape tettere bånd mellom Kvitsøy og Skudeneshavn; to områder som benytter seg av kystkulturarv i stedsutviklingsøyemed. Samarbeid mellom kommunene Kvitsøy og Karmøy vil kunne berike den historiske ferjeruten ved å skape et samarbeidsrom for tilknyttede kulturmiljø.

8.3 Samarbeid rundt ivaretagelse av kulturmiljø

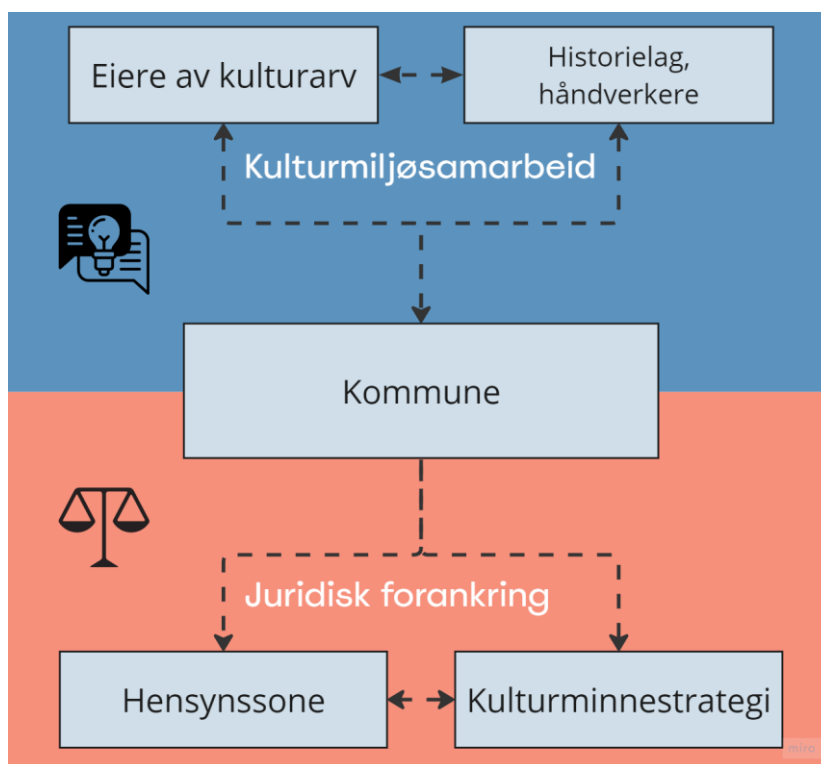
Kommunen oppfatter en manglende kontroll på ivaretagelse av lokal kulturarv. Selv om det er en bred oppfatning blant Kvitsøyboerne at kulturarv bør bevares beskriver ordføreren likevel en sviktende situasjon for koordinering og samarbeid med grunneiere ved spørsmålet om ivaretagelse av sjøhusene. Fokuset på materiell kulturarv fordrer en stedlig tilnærming. Hansen et al. hevder at betydningsfullt engasjement og deliberativt samarbeidsaktivitet mellom interessenter innenfor et samarbeidsrom har muligheten til å påvirke den romlige aktiviteten både fysisk, sosialt og kulturelt (Hansen et al., 2022).

LIGH er en aktør som ønsker å opprette nye rom for deliberative samarbeidsaktiviteter; å bygge et miljø for restaurering av gamle hus. Dette kan vise seg å være svært nyttig for en kommune som mangler et slikt miljø fra før. Samtidig må det påpekes at LIGH er et pilotprosjekt med en begrenset operativ tidsramme og kan ikke betraktes som en vedvarende initiativtaker på Kvitsøy. Aktivitetene i LIGH er finansiert av Fortidsminneforeningen, og finansiell støtte forventes å opphøre når tidsrammen er utløpt. LIGH er et flerfaseprosjekt, og akkurat nå er de i nettverksbyggingsfasen. Her er ikke poenget at de skal ha utrettet noe ennå, men at nettverket skal komme på plass for mobiliseringsfasen. Lys i Gamle Hus tar rolle som mellomromsaktør. Et problem som kan forekomme i fremtiden er når Lys i Gamle Hus er ferdig som prosjekt. Da er det en risiko for at det oppstår et «mellomromsaktør-vakuum» som ikke lenger kan sammenføre lokalt engasjement for ivaretagelse av kulturarv. En mulighet er at kommunen eller ildsjeler i befolkningen tar initiativ for å fylle vakuudet. I neste delkapittel skal vi se videre på tydeligere rammer for samarbeid på Kvitsøy.

8.4 Tydeligere rammer for samarbeid på kulturmiljøfeltet

I henhold til andre underproblemstilling søker denne oppgaven å finne ut av hvordan Kvitsøy kommune kan styrke rammer for samarbeid på kulturmiljøfeltet. Erfaringer fra kulturminneavdelingen i Hå kommune, som har samarbeidet med grunneiere i etableringen av hensynssoner og bevaringsplaner, viser viktigheten av a) å ha med et utelukkende utvalg av samarbeidsaktører som er positivt innstilt til ivaretagelse, b) formidling av hva som gjør et sted spesielt og bevaringsverdig og c) den juridiske forankringen som bevaringsstrategien må ha. Martin Worts, kulturminnerådgiveren i Hå kommune, presiserer at en denne utelukkende «premier league»-utvalget er strengt nødvendig.

Kvitsøy kommune har åpnet et samarbeidsrom for verdiskaping i tilknytning aktørene i besittelse av kulturarv. Det har vist seg å skape mye optimisme blant alle parter involvert. Problemet, som både kommunens administrasjon og Lys i Gamle Hus påpeker, er mangelen på koordinering og samarbeid mellom kommune og grunneiere i ivaretagelsesproblematikken. Hensynssonene som er tillagt i arealplanen har en passiv funksjon som indikator av kulturverdier for eksterne saksbehandlere i Stavanger, men dette har vist seg å svikte. Også Hå kommune har hatt denne erfaringen. Her har kommunen benyttet seg av hensynssoner som et juridisk forankrende ledd for samarbeid rundt bevaring av kulturarv. Som Martin Worts understreker: «[...] hvis man bare har en idé om en hensynssone, da kommer man ikke noe sted. Det er bare en forsinkelse om prosessen, og kan sette inn mange misforståelser».

Figur 13: Samarbeidsrom med grensesnitt mellom kommune og aktører. Eget diagram.

Erfaringer fra studiet til Hansen et al. og erfaringene fra Hå kommune viser at en stedssensitiv innfallsvinkel til bevaringsproblematikken kan ha stort potensiale. Et eksempel Hansen et al. bringer frem er erfaringene fra en regional naturpark i Morhiban-gulven som slet med mangel på bevissthet rundt kystkulturarv; mangel på koordinering mellom statstjenester; ineffektive verktøy for lokal forvaltning av kulturarv og mangel på finansielle og juridiske ressurser. Gjennom et partnerskapsamarbeid med interessenter og grunneiere ble naturparken til et rom for «utveksling og konsultering, som involverer innbyggere, foreninger, forskere, lokale autoriteter og administrasjoner i bærekraftig forvaltning av kystkulturarv (Hansen et al., 2022).

En løsning for Kvitsøy kan være en kommunal innsats i å gå i direkte partnersamarbeid med grunneiere som er i besittelse av et kulturminne som for eksempel sjøhus og involvere aktører som sitter på kompetanse rundt juridiske, kulturhistoriske og bygningstekniske detaljer. Et uformelt, «finn-veien-mens-du-går» arbeidsrom lik Arendals eksempel, kan bidra til å å skape felles målsetninger, respekt og forståelse. Resultater fra et slikt arbeid kan få tyngde ved å forankres juridisk gjennom hensynssoner. Dette kan gi et stort bidra til for effektivt vern av kulturarv. På en annen

side kan kommunens administrative kapasitet ikke være omfattende nok for å utføre et så stort samarbeidsprosjekt med mange grunneiere. Som vist i resultatene er det indikasjon til stor kapasitet for frivillig arbeid, og en kommune som tilrettelegger for frivillig arbeid gjennom samarbeid med f.eks. Lys i Gamle Hus som mellomromsaktører, kan danne et nytt planleggingsrom med en blanding av offentlige og frivillige aktører. Utfordringen blir å overføre mellomromsaktørrollen fra LIGH til andre hender når prosjekttiden utløper. Fordelen her er det faktum at prosjektlederen på Kvitsøy er fra Kvitsøy og er integrert i miljøet både fra før og vil sannsynligvis fortsetter etterpå.

Som vi har sett i teorikapittelet finnes det kritiske røster til en kulturverndisiplin som har som eneste formål å verne kulturarv slik det står. Denne fremgangsmåten møter på flere utfordringer, for eksempel risikoen for at et utvalg grunneiere ikke har interesse av å ta vare på kulturminner i deres besittelse, i alle fall ikke uten bedre økonomiske forutsetninger og incentiver (Carlstrøm, 2011). Holtorf og DeSilvey fremhever fordeler ved å planlegge for transformasjon der kulturarven fortelles i formidling av hvordan den har overlevd gjennom tidene (DeSilvey & Harrison, 2020; Holtorf, 2018).

Kvitsøy kommune står ovenfor – og har i mange år stått ovenfor – en endring i samfunn og arealbruk tilknyttet sjøhusbebyggelsen. Flere kulturminner er blitt endret på i senere tid, enten på grunn av forfall utløst av mangel på vedlikehold, eller endringer i utseende og bygningskropp for å tilrettelegge for ny bruk. En utfordring for Kvitsøy kommune og dets befolkning er å komme til en vurdering på hvor den skal stå i spørsmålet: a) om den skal ivareta sjøhusene akkurat som de er – muligens imot mange grunneieres interesser, så fremt det ikke er en bred omslutning om hvordan en slik ivaretakelsesprosess kan gjennomføres – eller b) om den skal søke etter bevaring gjennom utvikling og være åpen for transformasjon. Kvitsøy kommune har, som nevnt, stedsutvikling som fokus ut ifra gjeldende kommuneplan. Erfaring fra Bornholm tyder på at lokale kollaborative stedsutviklingsprosjekter har stort potensiale for å skape lokal oppslutning og eierskap (Tietjen & Jørgensen, 2018). Kulturmiljøer er en ressurs for stedsutvikling, men stedssensitiv planlegging med bredt samarbeid med en engasjert lokalbefolkning er viktigst for å få en konkret oppslutning rundt ønsket praksis for bevaring og utvikling av kulturarv.

9 Konklusjon

Denne masteroppgaven har utforsket problemstillingen om hvordan samarbeid for ivaretagelse og verdiskaping på kulturmiljøfeltet kan bidra til stedsutvikling på Kvitsøy. Gjennom grundig forskning og analyser er det blitt avdekket flere funn og perspektiver.

Først og fremst viser studien at samarbeid mellom ulike aktører kan gi et større rom for ivaretagelse og verdiskaping rundt kulturmiljøet på Kvitsøy. Kommunen har spilt en viktig rolle å spille i å samle ressurser og kompetanse for å støtte stedsutviklingen på øya. Videre har eierne av hummerparkene også en betydelig innvirkning gjennom sin deltakelse i samarbeidet på verdiskapingssiden.

Det er tydelig at Kvitsøy historielag og Lys i gamle hus innehar en kritisk rolle i bevaring og formidling av kulturarven på øya. Deres engasjement og kunnskap er uvurderlig for å sikre at kulturmiljøet blir bevart og at historien blir videreført til kommende generasjoner. Samtidig har det blitt påpekt at en slik samarbeidsmodell må være fleksibel og tilpassningsdyktig for å håndtere de ulike utfordringene og endringene som kan oppstå.

Avslutningsvis kan det konkluderes med at samarbeid for ivaretagelse og verdiskaping på kulturmiljøfeltet spiller en avgjørende rolle for stedsutviklingen på Kvitsøy. En vellykket samarbeidsprosess krever deltakelse fra ulike organisasjoner, eiere, historielag og lokale aktører, og bør være basert på en helhetlig og bærekraftig tilnærming. Implementeringen av stedssensitive samarbeidsrom, juridisk forankret i f.eks. hensynssoner og kulturminnestrategier, kan bidra til en sterkere og mer levende kulturarv og økt livskvalitet for befolkningen på Kvitsøy.

10 Muligheter for videre forskning

Kvitsøy kommune, med sin unike beliggenhet, befolkning og kulturelle arv, har vært i en spennende overgangsperiode de siste årene. Infrastrukturprosjektet Rogfast, som er under utvikling og forventes å fullføres i 2030, har allerede hatt en stor innvirkning på øya og dens lokalsamfunn. Det er interessant å se hvordan slike omfattende infrastrukturendringer kan skape ringvirkninger i et lokalsamfunn på forskjellige dimensjoner, dvs. den sosiale, miljømessige, kulturelle og økonomiske. Det er derfor et gunstig tidspunkt å gjennomføre en studie som kan belyse disse effektene.

Under intervjuene som er gjennomført i forbindelse med denne oppgaven, har flere av respondentene pekt på behovet for å ivareta og utvikle kulturarven på øya. Dette er spesielt viktig i møte med integrasjonen inn i en større regional sammenheng.

Hummerparken på Kvitsøy er et eksempel på et særegent fenomen innenfor Vest-Norges kystkulturarv. Det finnes allerede en del forskningsartikler om Kvitsøy som hummerprodusent, men det kan være interessant å se nærmere på hummerproduksjonens sammenheng med næringsutvikling og lokalsamfunnsutvikling.

Kvitsøy kommune er også vert for nyskapende og innovative prosjekter som Lys i Gamle Hus og hummerparkene. Disse prosjektene har store muligheter til å bidra til å bevare og utvikle den lokale kulturarven, men de kan også ha positive effekter på øyas stedsutvikling. Mulighetsrommet for fremtidig utvikling på Kvitsøy er stort, og det kan være verdt å utforske hvordan innovasjon kan spille en rolle i å utvikle lokalsamfunnet.

Alt i alt er Kvitsøy kommune et spennende sted å studere når det gjelder lokal utvikling og endring i møte med større regionale prosjekter. Det er et godt tidspunkt å planlegge og gjennomføre en studie som kan belyse disse temaene og dermed bidra til en mer helhetlig forståelse av de komplekse ringvirkningene av regionale endringer på et lokalsamfunn.

11 Forskningens begrensninger

Studien har en rekke begrensninger knyttet til utvalget av informanter, organisasjoner og aktører som ble inkludert i forskningen. Resultatene kan derfor være spesifikke for Kvitsøy og ikke nødvendigvis generaliserbare til andre steder eller kontekster.

Forskningen kan være begrenset av tidsrammen for studien. Det kan være aspekter ved samarbeidet og stedsutviklingen som ikke kunne undersøkes fullt ut på grunn av begrenset tid og ressurser. Studien er fokusert på et bestemt tidsvindu og har dermed ikke tatt hensyn til langsiktige effekter av samarbeidet for ivaretagelse og verdiskaping på kulturmiljøfeltet. En lengre oppfølgingsstudie ville kunne gi ytterligere innsikt i effektene over tid.

12 Referanser

Amdam, R. (2018). Samarbeidsdriven planlegging. I *Plan og samfunn system, praksis, teori*.

Cappelen Damm akademisk.

Bell, E., Bryman, A., & Harley, B. (2019). *Business research methods* (Fifth edition). Oxford

University Press.

Brundtland, G. H. (1987). *Vår felles framtid*. Tiden.

Børrud, E. (2012). Kulturarv som ressurs i en fortettingsstrategi. *Nordic Journal of*

Architectural Research.

Carlstrøm, S. (2011). *Utredning om økonomisk verdiskaping med grunnlag i kulturminner*.

DeSilvey, C. (2012). Making sense of transience: An anticipatory history. *Cultural*

Geographies, 19(1), 31–54. <https://doi.org/10.1177/1474474010397599>

DeSilvey, C., & Harrison, R. (2020). Anticipating loss: Rethinking endangerment in heritage

futures. *International Journal of Heritage Studies*, 26(1), 1–7.

<https://doi.org/10.1080/13527258.2019.1644530>

Finne, M., Fjeli, S., Guribye, R., Stang, K., & Holme, J. (2020). *Kulturminnevernloven med*

kommentarer (3. utg.).

Flannery, W., Ounanian, K., Toonen, H., Van Tatenhove, J., Murtagh, B., Ferguson, L.,

Delaney, A., Kenter, J., Azzopardi, E., Pita, C., Mylona, D., Witteveen, L., Hansen,

C. J., Howells, M., Macias, J. V., Lamers, M., Sousa, L., Da Silva, A. M. F., Taylor,

S., ... Saimre, T. (2022). Steering resilience in coastal and marine cultural heritage.

Maritime Studies, 21(4), 437–446. <https://doi.org/10.1007/s40152-022-00265-2>

Flyvbjerg, B. (2006). Five Misunderstandings About Case-Study Research. *Qualitative*

Inquiry, 12(2), 219–245. <https://doi.org/10.1177/1077800405284363>

Førde, A. (2021). *Mangfold, eksperimenter og stedssensitivitet*.

- Galili, E., & Rosen, B. (2010). Preserving the maritime cultural heritage of the Mediterranean, a cradle of cultures, religions and civilizations—The holy land perspective. *Journal of Coastal Conservation*, *14*(4), 303–315.
<https://doi.org/10.1007/s11852-010-0107-2>
- Gjessing, J. (1978). *Norges landformer*. Universitetsforl.
- Guribye, E. (2016). *Mot 'Kommune 3.0'? Modeller for samarbeid mellom offentlig og frivillig sektor: Med hjerte for Arendal* (FoU Nr. 3). Agderforskning.
- Hagen, A., Higdem, U., & Overvåg, K. (2023). Planning to meet challenges in shrinking rural regions. Towards innovative approaches to local planning. *Fennia - International Journal of Geography*, *200*(2). <https://doi.org/10.11143/fennia.119752>
- Hansen, C. J., Azzopardi, E., Béguier, I., Ferguson, L., Flannery, W., & Frangoudes, K. (2022). Building planning spaces for the integration of coastal and maritime cultural heritage in local and regional spatial development. *Maritime Studies*, *21*(4), 425–435.
<https://doi.org/10.1007/s40152-022-00264-3>
- Hatlevik, S. E. (2023). Hvordan planlegge for det motsatte av det du ønsker å oppnå. *Plan*, *54*(4), 2–9. <https://doi.org/10.18261/plan.54.4.2>
- Haukeland, P. I., & Brandtzæg, B. A. (2011). *Naturarven som grunnlag for bred verdiskaping*.
- Haukeland, P. I., & Brandtzæg, B. A. (2019). *Bred verdiskaping som strategi for bærekraftig stedsutvikling*. <http://hdl.handle.net/11250/2599217>
- Hillier, J. (2007). *Stretching beyond the horizon: A multiplanar theory of spatial planning and governance*. Ashgate.
- Holtorf, C. (2018). Embracing change: How cultural resilience is increased through cultural heritage. *World Archaeology*, *50*(4), 639–650.
<https://doi.org/10.1080/00438243.2018.1510340>

- Hultman, J., & Hall, C. M. (2012). Tourism place-making. *Annals of Tourism Research*, 39(2), 547–570. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2011.07.001>
- Hå kommune. (2022). *Kommuneplan 2021-2036—Justert forslag til vern av kulturmiljø og -minne—Omsynssoner, jærhus og øvrige kulturminne inkludert føresegnerment 020/22*.
- Hå kommune. (2023). *Kulturminnerettleiar—Å eiga eit kulturminne*.
- Klima- og miljødepartementet. «Nye mål i kulturmiljøpolitikken» Meld. St. 16 (2019-2020). *Klima- og miljødepartementet*.
<https://www.regjeringen.no/contentassets/35b42a6383f442b4b501de0665ec8fcf/no/pdfs/stm201920200016000dddpdfs.pdf>.
- Kristensen, L. S. (Red.). (2015). *Dialogbaseret planlægning i det åbne land: Om strategier for kulturlandskabets fremtid*. Bokværket.
- Kvitsøy kommune. (2019a). *Kommuneplanens samfunnsdel 2019-2030*. Kvitsøy kommune.
<https://www.kvitsoy.kommune.no/globalassets/skjema-og-blanketter/kommunaleskjema/kommuneplan-kvitsoy-2019.10.10-samfunnsdel.pdf>
- Kvitsøy kommune. (2019b). *Kulturminneplan*. Kvitsøy kommune.
<https://www.kvitsoy.kommune.no/globalassets/planer-og-veiledere/kulturminneplan/komplett-kulturminneplan-med-forside.pdf>
- Kvitsøy kommune. (2023). *Søknad om tilskudd til verdiskapingsarbeid på kulturmiljøområdet*.
- Løkka, N., Hjemdahl, A.-S., & Kleppe, B. (2021). *Frivillig kulturvern: Et kulturvern innenfra* (1. utgave, 1. opplag). Fagbokforlaget.
- Myrvoll, E. R., Magnussen, T., Johansen, T., & Dale, B. (2013). *Kulturminner og verdiskaping i Nord-Norge*.

- Nadim, M. (2015). Generalisering og bruken av analytiske kategorier i kvalitativ forskning. *Sosiologisk tidsskrift*, 23(3), 129–148. <https://doi.org/10.18261/ISSN1504-2928-2015-03-01>
- Nygaard, V. (2019). *Evaluering av prosjektet Vardø Restored*.
- Riksantikvaren. (2023). *Utilbørlig skjemming*.
- Ringholm, T. (2011). Kommuner i utvikling. *Plan*, 43(1), 38–43. <https://doi.org/10.18261/ISSN1504-3045-2011-01-10>
- Ryen, A. (2002). *Det kvalitative intervjuet: Fra vitenskapsteori til feltarbeid*. Fagbokforlaget.
- Slawinski, N., Winsor, B., Mazutis, D., Schouten, J. W., & Smith, W. K. (2021). Managing the Paradoxes of Place to Foster Regeneration. *Organization & Environment*, 34(4), 595–618. <https://doi.org/10.1177/1086026619837131>
- Smith, C., Burke, H., De Leiu, C., & Jackson, G. (2016). The Islamic State's symbolic war: Da'esh's socially mediated terrorism as a threat to cultural heritage. *Journal of Social Archaeology*, 16(2), 164–188. <https://doi.org/10.1177/1469605315617048>
- Snis, U. L., Olsson, A. K., & Bernhard, I. (2021). Becoming a smart old town – How to manage stakeholder collaboration and cultural heritage. *Journal of Cultural Heritage Management and Sustainable Development*, 11(4), 627–641. <https://doi.org/10.1108/JCHMSD-10-2020-0148>
- SSB. (2023, mai 5). *Kommunefakta Kvitsøy kommune* [Statistikk]. SSB.
- Tietjen, A., & Jørgensen, G. (2018). There is more to it than meets the eye: Strategic design in the context of rural decline. *Transactions of the Association of European Schools of Planning*, 9–31. <https://doi.org/10.24306/TrAESOP.2018.01.002>
- TRAFØ Arkitektur. (2022). *DIVE-analyse Kvitsøy*. 2. <https://www.kvitsoy.kommune.no/globalassets/dokument/horinger/dive-desember-2022/2-utgivelse-14.12.2022-dive-analyse-kvitsoy.pdf>

Vestby, G. M. (2018). *Fra sentrumsdød til sentrumsglød. Følgforskning av pilotprosjektet «Levende lokaler»* (Nr. 3551). By- og regionforskningsinstituttet NIBR.

Vestby, G. M., Gundersen, F., & Skogheim, R. (2014). *Ildsjeler og lokalt utviklingsarbeid*.

Villa, M., & Haugen, M. S. (Red.). (2016). *Lokalsamfunn*. Cappelen Damm Akademisk.

Wilson, M. (2017). Smart and Sustainable: Lessons from Fogo Island. I Elias Kyriakides, C.

Nicolaidis, & A. Stratigea (Red.), *Smart Cities in the Mediterranean: Coping with Sustainability Objectives in Small and Medium-sized Cities and Island Communities*.

Springer International Publishing. <https://doi.org/10.1007/978-3-319-54558-5>

13 Illustrasjonsliste

Figur 1: sjøhus fra Leiasundet. Eget foto.

Figur 2: sammenhenger mellom dimensjoner. Basert på Haukeland og Brandtzæg (2019).

Figur 3: masteroppgavens metoder. Egen illustrasjon.

Figur 4: Kvitsøy kommune. Fra norgeskart.no.

Figur 5: Kvitsøy kommune. Fra norgeskart.no.

Figur 6: Beitemark ved Leiasundet i februar. Eget foto.

Figur 7: Mot Haganeset. Eget foto.

Figur 8: Sjøhusbebyggelse i Ydstebøhamn. Eget foto.

Figur 9: Strandsitterbebyggelse i Ydstebøhamn. Eget foto.

Figur 10: oversikt over hummerparker. Bakgrunn fra norgeskart.no.

Figur 11: Mot Leiasundet. Eget foto.

Figur 12: Diverse synergier. Basert på Haukeland og Brandtzæg (2019)

Figur 13: Samarbeidsrom med grensesnitt mellom kommune og aktører. Eget diagram.

Norges miljø- og biovitenskapelige universitet
Noregs miljø- og biovitenskapelige universitet
Norwegian University of Life Sciences

Postboks 5003
NO-1432 Ås
Norway